

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET, IVANA LUČIĆA 3
ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI

Marta Banić

Strip opus Dubravka Matakovića

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Frano Dulibić

Zagreb, prosinac, 2014.

Sadržaj:

1. Uvod	1
2. Povijest stripa u Hrvatskoj	
2.1. Inicijalno razdoblje i prvo desetljeće stripa u Hrvatskoj	2
2.2. Od „Vjerenice mača“ do kraja <i>ratnog</i> „Zabavnika“	3
2.3. Druga generacija stripa i „Plavi Vjesnik“	5
2.4. Odnos uvoznog i domaćeg stripa od sredine 60-ih do kraja 70-ih godina	6
2.5. „Novi kvadrat“ i strip osamdesetih godina	7
2.6. Razdoblje devedesetih godina do danas	8
3. Dubravko Mataković	
3.1. Formativno razdoblje	11
3.2. Autorska djelatnost	11
3.3. Analiza strip opusa	14
3.3.1. Mali Ivica u „Studentskom listu“	15
3.3.2. Protman – drugi junak rane faze	28
3.3.3. Groteskni politički i socijalno angažirani strip	33
3.3.3.1. Stripovi u „Nedjeljnoj Dalmaciji“ od 1990. do 1994. godine	33
3.3.3.2. Stripovi u „Panorami“ 1995. i 1996. godine	41
3.3.3.3. Stripovi u „Nedjeljnoj Dalmaciji“ 1997. i 1998. godine	50
3.3.4. Glištun Gmižić	
3.3.4.1. Strip-album: „Čovjek s dvije jetre“	58

3.3.4.2. Strip-album: „Moje ime je Gmižić... Glištun Gmižić“	66
3.3.5. Serijal „Overkloking“ za internetski portal	70
3.3.6. Dječji strip u „Smibu“ – Super-Di	72
3.4. Obilježja strip stvaralaštva Dubravka Matakovića	74
3.4.1. Likovne karakteristike	74
3.4.2. Sadržajne karakteristike	74
3.4.3. Stilske odlike	75
3.4.4. Odnos slike i teksta	76
3.4.5. Ludizam	
3.5. Komparacija sa srodnim autorima i mogućim uzorima	
3.5.1. Benito Jacovitti	80
3.5.2. Jean-Marc Reiser	82
3.6. Dubravko Mataković u kontekstu suvremene povijesti stripa u Hrvatskoj	86
4. Zaključak	88
5. Literatura	90
5.1. Internetski izvori	91
5.2. Audio izvor	92

1. Uvod

Dubravko Mataković profesionalni je crtač i scenarist stripova aktivno prisutan na domaćoj strip sceni od 1983. godine. Radeći strip pretežito za dnevne i periodične listove te internetski portal, njegov je strip primjer danas sve rjeđe simbioze stripa i sredstava masovne vizualne komunikacije, odnosno stripa kao likovnog medija masovne kulture. Konstantno prisutan u medijima groteskno satiričkim stripovima reagirajući na hrvatsku svakodnevicu jedan je od popularnijih strip autora ovih prostora, legendarnog statusa među poznavateljima stripa i široko prepoznatljive poetike čije su apsurdne i humoristične dosjetke, poštalice i neologizmi dio memorijskog arhiva građana velikog generacijskog raspona. S obzirom da se ne smatra dijelom struje autorskog stripa njegov je strip opus do sada rijetko bio predmetom teoretskog pristupa i akademske analize. Tekstovi o Matakovićevu stripu pretežno su intervjui, najave i recenzije albuma te napisi obožavatelja. Diskurs takvih tekstova odaje potpunu afirmaciju u težnji k što vjernijoj asimilaciji autorovom jezičkom izričaju u stripu, nastavljajući se na stil, pojmovlje ili gradnju apsurdnog humora.

Početni dio ovog rada tiče se povijesti stripa u Hrvatskoj kako bi se dao uvid u odnos Matakovićeva specifična likovna izraza i povijesnog konteksta kojemu pripada. U završnom dijelu trećeg poglavlja detaljnije se razmatra pozicija autora u kontekstu suvremene povijesti stripa u Hrvatskoj.

Analiza Matakovićeva strip opusa osniva se na kronološkom redoslijedu objavljenih strip-tabli i njihovoj kolekciji strip-albumima, vodeći se činjenicom da se radi o još uvijek djelatnom autoru čiji se rad ne može promatrati kao zaključena cjelina. Budući da se radi o dosad ujednačenu strip opusu humorističnog stripa, pod zasebnim ključem formirano je poglavlje političkog, socijalno referentnog i angažiranog stripa. Ostatak je opusa obuhvaćen poglavljima s obzirom na glavne autorove strip-antijunake odnosno strip serijale koji oko njih nastaju, bilo da se radi o dječjem ili stripu za odrasle. U završnim razmatranjima sažeta su likovna i sadržajna obilježja analiziranog stripa te je Matakovićev izraz doveden u komparativnu vezu sa strip poetikom Benita Jacovittija i Jean-Marca Reisera pri čemu su pokazane zajedničke referentne točke.

2. Povijest stripa u Hrvatskoj

2.1 Inicijalno razdoblje i prvo desetljeće stripa u Hrvatskoj

Podrijetlo modernog izraza stripa na ovim prostorima seže od ilustriranih priča u knjigama 17. i 18. stoljeća predstavljenih u vodoravnom ili vertikalnom nizu i značajnog razvoja karikature u humorističnim i satiričnim listovima druge polovice 19. stoljeća kada se događa napredak u štamparstvu i grafičkoj djelatnosti.¹ Ilustrirani satirički, šaljivi ili poučni prilozi te strip šale kao početni oblici stripa koji se u ovim listovima povremeno pojavljuju bez značajne uređivačke koncepcije, postepeno razvijaju jezik stripa. Uvriježeni izričaj integralne cjeline slike i teksta podijeljene najčešće u šest sličica s tekstom u dva rimovana osmerca ispod svakog prizora nastaviti će se i u prvim stripovima. Poseban značaj humorističnog lista „Koprive“ okupljanje je grupe umjetnika uže specijaliziranosti – karikaturista, u koje se ubrajaju Slavko Vereš i Sergije Mironović Golovčenko, istaknute ličnosti prvog desetljeća stripa u Hrvatskoj.

Razvoj visokotiražnog informativnog građanskog novinstva na dnevnoj i tjednoj razini događa se nakon Prvog svjetskog rata u slijedu kojeg jača tiskarska poduzeća, težeći povećanju naklade širenjem čitateljstva, proširuju rubrike na raznolika područja života.² Urednik zagrebačkog dnevnog lista „Jutarnji list“ kako bi privukao najmlađe čitatelje preuzima američki model i u nedjeljnom broju 1923. godine objavljuje nedjeljnu stranicu uvoznog agencijskog stripa „Winnie Winkle“ Amerikanca Martina Brennera iz 1922. godine.³ Dogodovštine Malog Ivica, prvog strip-junaka stranog podrijetla u Hrvatskoj, predstavile su moderniji izričaj s većim brojem sličica i tekstom u filakterima, no takva morfologija nije se odmah usvojila. Komercijalni uspjeh dječjeg stripa anegdotalnog sadržaja sa junacima koji se prate iz tjedna u tjedan bio je poticaj za stvaranje prvih stalnih strip-junaka na nacionalnoj razini. 1925. godine, u zagrebačkim „Koprivama“ pod vlasništvom i uredništvom Slavka Vereša počinje izlaziti strip „Maks i Maksić“ autora Sergeja Mironovića Golovčenka koji se smatra, s obzirom na pojavu naših prvih stalnih

---

¹ Vidi: Draginčić, Slavko, *Strip u Hrvatskoj, Od ilustriranih priča do „Treće generacije“*, str. 5-19, u: Krulčić, Veljko, *Hrvatski poslijeratni strip*, Istarska naklada, Pula, 1984.

² Vidi: Aljinović, Rudi, „Mali Ivica“, objavljeno u: Strip revija, br. 1, rujan 2009, <http://www.stripforum.hr/leksikon/povijest-hr-stripa/1-generacija/mali-ivic/>

³ U nedjeljnom izdanju glavnu je ulogu imao Perry mlađi brat Winnie. U hrvatskom prijevodu: Mali Ivica i Suzana. Vidi: Aljinović, Rudi, „Mali Ivica“, objavljeno u: Strip revija, br. 1, rujan 2009, <http://www.stripforum.hr/leksikon/povijest-hr-stripa/1-generacija/mali-ivic/>

strip-junaka i devetogodišnji period njihova izlaženja, događajem od kojeg započinje i kontinuirano se nastavlja povijest hrvatskoga stripa.⁴

Strip se u prvotnom stadiju postojanja tematski poglavito orijentira na dječju publiku te se odlikuje tradicionalnim načinom prezentacije pod utjecajem humorističnih listova sa prijelaza stoljeća te stiliziranim i karikaturalnim crtežom. Značenjem se ne odvaja od ilustracije niti se istražuju njegovi umjetnički potencijali propitivanjem granica i odlika medija. No, pronalaženjem publike, urednika koji su pokazali spremnost da i nadalje ustupaju prostor takvim sadržajima te otvaranjem scene za autore koji su obećavali buduću kvalitetniju strip produkciju, prvo je desetljeće, kako objašnjava Rudi Aljinović,⁵ ostvarilo potrebne pretpostavke za nacionalni uzlet stripa u drugoj polovici 30-ih godina.

2.2. Od „Vjerenice mača“ do kraja *ratnog* „Zabavnika“

U beogradskoj „Politici“ 1934. godine započinje objavljivanje stripa „Detektiv x-9“⁶ scenarista Dashiella Hametta i crtača Alexa Raymonda, jednog od predstavnika „zlatnog razdoblja“ junačkog ciklusa američkog narativnog stripa koji je trajao od 1933. do 1937. godine.⁷ Od „Politikine“ najave prodora u suvremena svjetska zbivanja u stripu i novinstvu *romanom nepoznate vrste kod nas, u slikama ili „stripovima“, kako to kažu Amerikanci, koji se čita samo dvije minute dnevno*⁸ uvodi se prvi put na ovim prostorima u uporabu termin „strip“. Popularnost kriminalističkog, pustolovnog, znanstveno-fantastičnog i vestern žanra u realističkom narativnom stripu, trend koji preuzimaju i ostali listovi 30-ih godina, potaknula je domaću produkciju. U listu „Novosti“ 1935. godine izlazi „Vjerenica mača“, Andrije Maurovića i scenarista Krešimira Kovačića prema adaptaciji povijesnog romana Paula Fevala i smatra se prvim klasičnim narativnim stripom domaćih autora. Period do Drugoga svjetskoga rata obilježava prodor najpoznatijih junaka američkog realističnog stripa i Disneyevih stripova, pojačana izdavačka djelatnost, ali i jak poticaj domaćim autorima. Zagrebački predstavnici predratnog perioda Andrija Maurović, Walter

⁴ Vidi: Aljinović, Rudi, „Maks i Maksić“, objavljeno u: Strip revija, br. 1, rujan 2009, <http://www.stripforum.hr/leksikon/povijest-hr-stripa/1-generacija/maks-i-maksic/>

⁵ Vidi: Aljinović, Rudi, *Osvrt na razdoblje 1920. – 1940.*, objavljeno u: Strip revija, br. 1, rujan 2009, <http://www.stripforum.hr/leksikon/povijest-hr-stripa/1-generacija/osvrt-na-razdoblje-1920-1940/>

⁶ Vidi: Istorijski poduhvat „Politike“, str. 21-24, u: Draginčić, Slavko, Zupan, Zdravko, *Istorija Jugoslovenskog stripa*, Forum-Marketprint, Novi Sad, 1986.

⁷ Vidi: Munitić, Ranko, *Strip, deveta umjetnost*, Art 9, Zagreb, 2010., str. 114.

⁸ Vidi: Istorijski poduhvat „Politike“, str. 21-24, u: Draginčić, Slavko, Zupan, Zdravko, *Istorija Jugoslovenskog stripa*, Forum-Marketprint, Novi Sad, 1986.

Neugebauer, Norbert Neugebauer, Ferdo Bis, Krešimir Kovačić i Franjo Fuis okupljeni su poglavito oko dnevnika „Novosti“ te u tjednicima „Oko“ (1935-1939) i „Mickey strip“ (1938-1939) pod uredništvom A. Maurovića i F. Fuisa koji se kasnije spajaju u „Mickey strip-Oko“ (1939-1940) i „Veselom vandrokašu“ (1938-1939) braće Neugebauer.⁹

Raspadom Kraljevine Jugoslavije i uspostavom NDH prestaju izlaziti spomenuta strip izdanja, a strip nalazi prostor u dječjim listovima, prilogima za djecu ponekih dnevnika, humoristično-zabavnim listovima te partizanskim listovima. Period NDH od 1943. do 1945. godine obilježava tjednik za djecu „Zabavnik“ Waltera i Norberta Neugebauera u vlasništvu Ustaškog nakladnog zavoda. U visokoj grafičkoj izvedenosti četverbojnog tiska, i velikoj nakladi koja je dosegala 150 000 primjeraka, list nastavlja struju humorističnog stripa disneyevske stilizacije pod vodstvom Waltera Neugebauera i klasičnog narativnog stripa realističnog izričaja u kojemu je prednjačio Andrija Maurović. Kvalitetom sadržaja i tiska, ideološkom neutralnošću te popularnošću među čitateljima ratni je „Zabavnik“ bio jedinstven list na tadašnjem tržištu. Ulaskom vojnih snaga NOB-a u Zagreb u svibnju 1945. godine prekida se tiskanje „Zabavnika“.¹⁰

Uspostavom jednopartijske političke diktature KPJ krajem 1945. godine, opirući se prozapadnjačkim utjecajima strip biva osuđen kao "kapitalistička izmišljotina za brzo stjecanje profita i zaglupljivanje masa, napose nekritične djece i mladih".¹¹ Sud književne i kulturne kritike iskazan je u siječnju 1946. godine u beogradskom listu „Borba“, organu KPJ i time nositelju službenog stava vlasti, gdje se poziva na bojkot strip izdavaštva kao crnoberzijanstva šund robe koja omalovažava narodnu i književnu baštinu, droge i pošasti koja štetno utječe na omladinu.¹² Nakon 1950. godine slabljenjem veza sa SSSR-om i ideološke osude stripa počinje objavljivanje stripova u omladinskim i pinorskim novinama, a 1952. godine izlaze i specijalizirani strip časopisi većih izdavačkih kuća¹³ kao „Vjesnikov zabavni tjednik“, „Petko“ i „Horizontov zabavnik“ omladinskog lista „Horizont“.

---

⁹ Vidi: Draginčić, Slavko, *Strip u Hrvatskoj, Od ilustriranih priča do „Treće generacije“*, str. 5-19, u: Krulčić, Veljko, *Hrvatski poslijeratni strip*, Istarska naklada, Pula, 1984., str.6-8

¹⁰ Vidi: Aljinović, Rudi, *Zabavnik (1943. – 1945.) [4/4]*, objavljeno u: Strip revija, br. 7, listopad 2011, <http://www.stripforum.hr/leksikon/magazin/zabavnik-1943-1945-44/>

¹¹ Vidi: Aljinović, Rudi, *Kronika jednog preuranjenog starta* u: Strip revija, br. 2, prosinac 2009, glavni i odgovorni urednik: Mladen Novakovic, nakladnik: Stripforum, Zagreb, str.107

¹² Vidi: Macan, Darko, *Ideološko istrebljivanje korova* u: Strip revija, br. 2, prosinac 2009, glavni i odgovorni urednik: Mladen Novakovic, nakladnik: Stripforum, Zagreb

¹³ Vidi gore nav. djelo, str. 112-120

2.3. Druga generacija autora i „Plavi vjesnik“

Razdoblje druge generacije autora stripa u Hrvatskoj veže se uz omladinski zabavni tjednik „Plavi vjesnik“, koji izlazi od 1954. do 1973. godine u Zagrebu. Usvajanjem višebojne tehnike bakrotiska sredinom 1959. godine¹⁴ koji je povećao likovnu kvalitetu, dolaskom Nenada Brixyja na uredničko mjesto 1960. godine te formiranjem stalne postave suradnika, crtača i scenarista list ulazi u tzv. „zlatno razdoblje“ od 1960. do 1966. godine.¹⁵ Uz Waltera Neugebauera i Andriju Maurovića, drugu generaciju autora stripa od kojih su neki u „Plavcu“ ostvarili antologijska djela čine: Jules Radilović, Žarko Beker, Borivoj Dovniković, Vladimir Delač, Ivica Bednjanec, Ico Voljevica, Frano Gotovac, Oto Reisinger, Zdenko Sviričić te scenaristi: Marcel Čukli, Zvonimir Furtinger, Norbert Neugebauer, Nenad Brixy, Rudi Aljinović i Mladen Bjažić.

Uz tekstualni sadržaj namijenjen djeci i mladima, znanstvenog, popularno-kulturnog, edukativnog sadržaja te romane u nastavcima, strani i domaći strip najviše su utjecali na popularnost tjednika. Tu su stvoreni legendarni likovi domaćeg dječjeg i humorističnog stripa te povijesni i pustolovni serijali od kojih je teško izdvojiti najznačajnije. Osim predstavnika američkog junačkog ciklusa („Tarzan“, „Brick Bradford“, „Flash Gordon“, „Princ Valiant“, „Robin Hood“, „Mandrak“, „Fantom“) i Disneyevih junaka, u „Plavcu“ je izlazio western „Ringo“ Čileanca Artura del Castilla, „Tom Njuškalo“ („Tom Ficcanaso“), „Koko Bil“ („Cocco Bill“) i „Džoni Galaksija“ („Gionni Galassia“) Talijana Benita Jacovittija te francuski „Asterix“ Rene Goscinnija i Alberta Uderza.¹⁶ Promjenom uređivačke koncepcije 1966. godine, orijentirajući se na tinejdžersku publiku, „Plavi vjesnik“ uskoro stupa na silaznu putanju tržišne prisutnosti. Razdoblje od 1966. godine obilježava dominacija uvoznog stripa i razilaženje grupe domaćih autora. Pod navalom jeftinijih uvoznih serijala, uglavnom talijanskih, francuskih, američkih sindikalnih i britanski dnevnih,

---

¹⁴ Vidi: Draginčić, Slavko, *Strip u Hrvatskoj, Od ilustriranih priča do „Treće generacije“*, 5-19, u: Krulčić, Veljko, *Hrvatski poslijeratni strip*, Istarska naklada, Pula, 1984, str.12

¹⁵ Vidi: Butković, Lidija, *Plavi vjesnik (1954. – 1973.)*,

<http://www.stripforum.hr/leksikon/magazin/plavi-vjesnik/#>

¹⁶ Vidi: Draginčić, Slavko, *Strip u Hrvatskoj, Od ilustriranih priča do „Treće generacije“*, 5-19, u: Krulčić, Veljko, *Hrvatski poslijeratni strip*, Istarska naklada, Pula, 1984, str.12

domaći se autori okupljeni oko „Plavca“ posvećuju animiranom filmu, reklami, dizajnu i sl.¹⁷

2.4. Odnos uvoznog i domaćeg stripa od sredine 60-ih do kraja 70-ih godina

Početkom 60-ih pojavljuju se prve strip edicije koje objavljuju kompletne epizode raznih ostvarenja, za razliku od prijašnjeg predstavljanja stripa u nastavcima. Drugu značajnu promjenu izdavačkih politika označava komercijalizacija okretanjem jeftinijem uvoznom stripu i zanemarivanjem domaćeg strip stvaralaštva što „Vjesnik“ potvrđuje pokretanjem edicije „Super strip biblioteka“ 1967. godine, isključivo posvećene uvoznom stripu (engleskom i talijanskom).¹⁸

Zakon o oporezivanju tzv. šunda iz 1972. godine prekinuo je brojne nekvalitetne edicije i utjecao na tzv. intelektualizaciju stripa 70-ih. O ulasku medija stripa u polje teorije i akademske krugove, svjedoči više događaja. Vera Horvat-Pintarić 1973. godine objavljuje tekst „Autorski strip Zagrebačke škole“,¹⁹ a tri godine kasnije u Galeriji Nova otvorena je izložba posvećena Andriji Mauroviću.²⁰ U Beogradu 1974. godine izlazi prvi broj „Pegaza“, revije za povijest i teoriju stripa i ostalih vizualnih medija koji se izražavaju grafičkim putem.²¹ Listovi „Kultura“, „Student“, „Tribuna“, „Vidici“ izdaju temate posvećene isključivo stripu.²² Nakon teksta Darka Glavana u zagrebačkom časopisu „VUS“ („Vjesnik u srijedu“) 1977. godine „Prezren i čitan“ kojim je, potaknut djelovanjem grupe „Novi kvadrat“, kritizirao elitizam, hermetičnost i nekomunikativnost stripa na stranicama

---

¹⁷ Vidi: Macan, Darko, *CROMics – A Horror Story Told With Fondness*,
<http://www.ljudmila.org/stripcore/burek/croatia.htm>

¹⁸ Vidi: Draginčić, Slavko, *Strip u Hrvatskoj, Od ilustriranih priča do „Treće generacije“*, 5-19, u: Krulčić, Veljko, *Hrvatski poslijeratni strip*, Istarska naklada, Pula, 1984, str. 17.

¹⁹ Članak „Autorski strip Zagrebačke škole“ objavljen je 1973. godine na Trećem programu Radio Zagreba, splitskom časopisu „Mogućnosti“ 1973. godine i u beogradskom časopisu „Kultura“, br. 28, 1975. godine. Vidi: Gall, Zlatko, *Blago Andrije Maurovića – prava poslastica za stripoljupce*,
<http://www.slobodnadalmacija.hr/Kultura/tabid/81/articleType/ArticleView/articleId/150736/Default.aspx>

²⁰ Vidi: Kronologija, Galerija Nova, *Andrija Maurović, 22.12.1976.–22.1.1977*,

<http://www.whw.hr/download/kronologija-galerija-nova.pdf>

²¹ Vidi: Đukanović, Zoran, *„Treća generacija“ i posle – „Novi kvadrat“ i ostali*,
<http://www.stripovi.com/index.asp?page=column-view&ColumnID=46>

²² Vidi gore nav. djelo

omladinskog tiska započeo je spor na teoretskom polju u obliku novinske polemike oko etabriranosti i alternativnosti u jugoslavenskom stripu.

2.5. „Novi kvadrat“ i strip osamdesetih godina

Na stranicama studentskih i omladinskih listova krajem sedamdesetih godina počinje se javljati struja autorskog stripa u Jugoslaviji pod utjecajem suvremenih strujanja u svjetskom stripu – američkog underground stripa i francuskog novog stripa predstavljenog primjerice časopisom „Métal Hurlant“ iz 1975. godine.²³ „Treća generacija“²⁴ autora stripa u Hrvatskoj ključno je mjesto imala u pojavi grupe „Novi kvadrat“ koja se 1976. godine okupila oko zagrebačkog omladinskog tjednika „Polet“ pod uredništvom Pere Kvesića i Mirka Ilića koji je bio urednik strip rubrike. Grupa je djelovala do 1980. godine. Ostvarenja članova grupe (Mirko Ilić, Igor Kordej, Radovan Devlić, Ninoslav Kunc, Joško Marušić, Krešimir Zimonić, Krešimir Skozret, Emir Mešić, Ivan Puljak i Nikola Kostandinović) tematski i stilskim izričajem međusobno različita stoje pod zajedničkim nazivnikom *autorskog stripa* kojeg odlikuje razvijanje individualne poetike, istraživanje medija, tematski, scenaristički, jezički i likovni eksperimenti, medijska samosvijest i radikalizam te odmak od etabriranog, konvencijalnog i klasičnog stvaralačkog pristupa.

Početkom 80-ih godina događa se povratak domaćem stvaralaštvu, što u Hrvatskoj obilježava pokretanje „Vjesnikove“ edicije „Naš strip“ (1983-1984) u suradnji s ljubljanskim „Klubom devete umjetnosti“. Krešimir Zimonić, član „Novog Kvadrata“, značajnim poduhvatima podiže strip na respektabilnu razinu devete umjetnosti u Hrvatskoj. Inicirao je prvi bijenalski „Salon jugoslavenskog stripa“ 1984. godine u Vinkovcima, osnivanje Društva autora stripa Hrvatske 1985. godine, a 1986. godine pokrenuo je strip

---

²³ „Les Humanoïdes Associés“ izdavačka je kuća stripova i grafičkih romana koju su u prosincu 1974. godine pokrenuli: Mœbius, Jean-Pierre Dionnet, Philippe Druillet i Bernard Farkas s ciljem objavljivanja znanstveno-fantastičnog alternativnog strip magazina „Métal Hurlant“. Vidi: Les Humanoïdes Associés, http://en.wikipedia.org/wiki/Les_Humano%C3%AFdes_Associ%C3%A9s

²⁴ Naziv „Treća generacija“ odnosi se isključivo na autore tzv. alternativnog usmjerenja vala autorskog stripa, dakle na fenomen, samo jedan segment cjeline generacijski srodnih autora koji su djelovali u istom razdoblju. Metaforičnost pojma sugerira i upotreba navodnika uz sintagmu. Prvi ga je put upotrijebio Ljubomir Kljakić u tekstu „Treća generacija?“ u: „Student“ br. 15, Beograd, 20. 5. 1978. Vidi: Đukanović, Zoran, „Treća generacija“ i posle – „Novi kvadrat“ i ostali, 2. dio, <http://www.stripovi.com/index.asp?page=column-view&ColumnID=47>

magazin „Patak“ u Požegi koji se održao tijekom ratnih vremena²⁵ i nekonvencionalnom poetikom okupljao brojne domaće autore značajne za period 80-ih i nadalje. Tih godina na scenu stupaju; Dušan Gačić, Dubravko Mataković, Magda Dulčić, Danijel Žeželj, Darko Macan, Ivan Marušić, Edvin Biuković, Goran Sudžuka i drugi, od kojih su mnogi izgradili inozemne karijere.

Alternativni underground strip osamdesetih obilježila je grupa „ZZOT“ osnovana 1984. godine u Zagrebu. Članovi grupe bili su Željko Zorica (1957), Helena Klakočar (1958), Kruno Mavar (1958), Nina Haramija (1957) i Milan Manojlović – Mance (1958). U manifestu grupe na eklektično poetičan način saželi su misli vodilje djelovanja²⁶ koje se koncentriralo uglavnom oko lista „Polet“.²⁷ Vizualni jezik karakterizira grafizam, snažni crno bijeli kontrasti, distorzije perspektiva i oblika, čest izostanak sjenčanja i geometrizacija površina. Kritičar stripa Zoran Đukanović u takvom izričaju primjećuje utjecaje argentinskih underground autora José Antonio Muñoz i Carlosa Sampaya.²⁸ Kontinuitet vizualnog jezika grupe ZZOT moguće je pratiti do suvremenih strip autora okupljenih oko projekta „Komikaze“.

2.6. Razdoblje devedesetih do danas

Krajem osmog desetljeća, pad kupovne moći i ekonomska kriza, utjecali su na gašenje brojnih strip izdanja u Jugoslaviji. U ispražnjen tržišni prostor upuštaju se mali izdavači²⁹ bez tržišne strategije i materijalnog oslonca, fokusirajući se na produkciju strip-albuma i izdavanje fanzina manjih nakladnih opsega.³⁰ Jedan od najdugovječnijih fanzina

---

²⁵ Uz neredoviti ritam izlaženja te s padom naklade s 10000 na 1500, zadnji 22. broj izašao je 1995. godine, vidi: <http://www.nsk.hr/ispis-rezultata/>

²⁶ Vidi: Đukanović, Zoran, *Ležernost saživljenog eklektizma*, objavljeno u: „Moment“ br. 3-4, Beograd, studeni, 1985, <http://www.stripovi.com/index.asp?page=column-view&ColumnID=57>

²⁷ Vidi stripove grupe ZZOT: <http://www.studio-artless.hr/?q=hr/node/120>

²⁸ Vidi: Đukanović, Zoran, *Ležernost saživljenog eklektizma*, objavljeno u: „Moment“ br. 3-4, Beograd, studeni, 1985, <http://www.stripovi.com/index.asp?page=column-view&ColumnID=57>

²⁹ Npr. Privlačica iz Privlake, izdavač prvih Matakovićevih albuma

³⁰ Vidi: Zupan, Zdravko, 66 plodnih godina, u: Strip revija, br.4, 2010.

Prema podacima dostupnima na internetu (<http://www.stripforum.hr/strip-revija/br-3-ozujak-2010/>), fanzini pokrenuti sredinom 80-ih su: Lucifer (1984, prvi strip fanzin u SFRJ, http://z-mpi.blogspot.com/2009_10_01_archive.html), Gavran (1985), Vitez. Krajem 90-ih godina na sceni su postojali: Stripoholic, Variete, Flit, Endem, Comixer, Grafiti, Škart, Striptiz, Vitez, Mrgud, Chakracomics, vidi: <http://comics.cro.net/zines.html>

koji se u deset godina izlaženja (od prosinca 1992. do 2003. godine) kvalitetom približio okvirima magazina bio je zagrebački „Endem“ čiji su urednici i autori bili: Tihomir Tikulin, Sebastijan Čamagajevac i Dalibor Talajić.³¹ S obzirom na temu ovog rada iz fanzinske produkcije stripa devedesetih potrebno je istaknuti fanzin „Stripoholic“ i magazin/fanzin „Bruh“ koje je pokrenula skupina autora zagrebačkih studenata osnovana 1994. godine pod nazivom „Novo hrvatsko podzemlje“ („NHP“) čiji su najistaknutiji članovi bili Krešimir Certić – Misch, Ivan Prlić – Prle i Tino Ćurin – Smog. Od prvog broja „Stripoholica“ koji je izašao u sedam brojeva od 1995. do 2005. godine, jasno se ističe struja koju nastavljaju te estetska i tematska profilacija fanzina u smjeru američkog *undergrounda* kasnih šezdesetih objavljujući uz domaće i stripove Roberta Crumba i Gilberta Sheltona. Grupa „NHP“ 2001. godine pokreće magazin/fanzin „Bruh“ pod izdavaštvom „Radia 101“ koji se održao četiri broja. U prvom broju deset je tabli u „Bruhu“ objavio Dubravko Mataković. Od 1998. godine skupina NHP uključuje se u organizaciju festivala stripa u Zagrebu „Crtani romani Šou“ kojeg te godine pokreće „Radio 101“. Osamostalivši se u međuvremenu u samostalnu organizaciju pod vodstvom Slavena Goričkog na čelu istoimene udruge festival je 2014. godine održao svoje 17. izdanje.

Podrijetlo u fanzinskoj produkciji imao je „Kvadrat“ započet 1992. godine u obiteljskoj manufakturi Vjekoslava Đaniša koji od petog broja nadalje izdaje ogranak Matice Hrvatske u Bizovcu, a od petnaestog broja podupire ga Ministarstvo Kulture.³² Preko dvadeset godina prisutan, pod uredništvom V. Đaniša, jedini je časopis za strip i teoriju stripa u Hrvatskoj. Gledajući retrospektivno na nakladu izdanja za strip, od stotina tisuća primjeraka „Zabavnika“, „Plavog Vjesnika“, niže naklade omladinskih i studentskih izdanja i „Patka“ do stotinjak primjeraka fanzinske naklade krajem devedesetih, očigledno je mijenjanje strip kulture koja iz masovne prelazi u elitnu i akademsku sferu te slabljenje veza stripa sa čitateljstvom. Darko Macan primjećuje da je uz prisutnost Bonnellijevih, Disneyevih, Marvelovih i DC-jevih stripova koji su se održali na kioscima, jedino mjesto kontinuirane veze stripa s njegovim čitateljima u dječjim listovima koji se distribuiraju u školama i knjižnicama, kao što su „Smib“ i „Modra Lasta“,³³ u kojima se objavljuju

---

³¹ Vidi: Mišak, Krešimir, *Fanzinske godine (1993-98) - 1 deo* u: Strip vesti, br. 165, god. IV, travanj 2002, <http://www.stripvesti.com/arhiva/sv-165.htm#fanzinske>

³² Vidi: intervju s Vjekoslavom Đanišem, „Plod ljubavi prema stripu“, razgovor vodio: Tomislav Čegir,

<http://www.matica.hr/vijenac/498/Plod%20ljubavi%20prema%20stripu/>

³³ Macan, Darko, *CROMICS – A Horror Story Told With Fondness*, <http://www.ljudmila.org/stripcore/burek/croatia.htm>

kvalitetni stripovi domaćih autora kao što su: Ivica Bednjanec, Goran Sudžuka, Dubravko Mataković, Krešimir Zimonić, Štef Bartolić i drugi.

Danas se u vrijeme sve prisutnije web distribucije stripa, uz „Kvadrat“ kvalitetom ističe „Q“, časopis za strip, posvećen recentnim, stranim i u zadnje vrijeme pretežito domaćim i regionalnim autorima, pod uredništvo Darka Macana pokrenut 2003. godine.

Ivana Armanini 2002. godine pokrenula je projekt „Komikaze“ koji obuhvaća web i tiskanu distribuciju autorskog alternativnog stripa, organiziranje izložbi, radionica i promotivnih događanja vezanih uz strip. Od 2008. godine do danas „Komikaze“ djeluju kao udruga³⁴ te su prvenstveno orijentirani na djelovanje unutar neprofitne nezavisne kulturne scene. Karakterizira ih otvorenost mladim autorima alternativnog pristupa bez obzira na prethodno iskustvo u mediju. Uz umjetničke težnje otkrivanja novih mogućnosti jezika stripa izričito je prisutan i društveno angažirani otpor komercijalizaciji, uniformnosti izraza i ukusa te konzumerizmu u strip produkciji.

---

³⁴ Vidi: Komikaze, <http://komikaze.hr/wiki/o-projektu/>

3. Dubravko Mataković

3.1. Formativno razdoblje

Dubravko Mataković rođen je 1959. godine u Ivankovu, nedaleko Vinkovaca u kojima živi od 1960. godine do danas. Otac Joza Mataković diplomirao je scenografiju na Akademiji za kazališnu umjetnost te djelovao kao slikar. Autor je grba Vinkovačkih jeseni te je radio kao scenograf u vinkovačkom kazalištu „Joza Ivakić“. Mataković od malena otkriva sklonost crtanom filmu, stripovima i crtanju za koje dobiva poticaj i podršku oca koji je obiteljskim gostima redovito priređivao izložbe i „retrospektive“ Dubravkovih prvih djela.³⁵ Nakon Gimnazije u Vinkovcima, 1979. godine upisuje grafiku na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu koju završava 1983. godine pod mentorstvom prof. Ante Kuduza. Crtajući tada stripove za zabavu sebi i kolegama, na oduševljenje i zahtjev profesora Miroslava Šuteja uz diplomski rad izlaže i stripove o Malom Ivici.

3.2. Autorska djelatnost

Strip o Crvenkapici i Vučku prvi je objavljen Matakovićev rad, izašao u glasilu OK SSOH Vinkovci - „Omladinskom listu“ 1983. te iste godine u „Poletu“ (br. 249) tjedniku SSOH čiji je urednik tada bio Mladen Babun. Prvi kontinuirani angažman veže ga uz redakciju „Studentskoga lista“ gdje od 1984. godine radi stripove o Malom Ivici. Osamdesetih godina objavljuje u „Poletu“ (od 1986. god.) i „Mladosti“ (od 1985. god.) – glasilima SSOJ, beogradskom ljevičarskom studentskom časopisu za kulturu i društvena pitanja „Vidici“ (od 1986. god.), u osječkom omladinskom časopisu „Ten“ (od 1987. god.), ljubljanskom studentskom časopisu „Tribuna“, požeškoj strip reviji „Patak“ prijatelja i kolege Krešimira Zimonića i u „Večernjem listu“ (od 1988. god.).³⁶ Kompilacija ranih radova objavljena je u albumu „Sabrana nedjela“ 1986. godine, naslovom parodirajući tzv. „sabrana djela za regal“ književnih velikana. Album je izdan na poticaj urednika Martina Grgurovca u izdanju KIC „Privlačice“ iz Privlake te u nakladi od 500 primjeraka, a danas je rijetko, kultno izdanje i pionirski pothvat u strip izdavaštvu. Drugi album istog izdavača i malo veće naklade od 800 primjeraka objavljen 1989. godine pod nazivom „Prot pikčers“ koji će dugo

---

³⁵ Vidi: Intervju s Dubravkom Matakovićem, *Pterodaktiličarstvo za napredne stripofiličare*, razgovarao: Vjekoslav Đaniš, str 5-25, u: Kvadrat, časopis za strip, broj 25, 2011, Ogranak Matice hrvatske Bizovac, urednik: Vjekoslav Đaniš, str.6

³⁶ Vidi: stripografija D. Matakovića, <http://www.webart.hr/matakovic/stripografija.htm>

ostati sinonim za Matakovićeve stripove, također sadrži rane radove u periodu od 1985. do 1988. godine. U početku djelovanja kvantitetom prevladavaju stripovi o Malom Ivici, autorskoj varijanti svepoznatog protagonista viceva i jednog od prvih strip-junaka uopće i o Protmanu-letećem milicajcu, parodiji strip-junaka, konkretno Supermana. Uz navedena dva glavna junaka prisutne su poneke tematski zasebne table, kao npr. nedovršeni serijal Tetak-trinaesti, parodija horor filma.

Period Domovinskog rata uglavnom će obilježiti strip društveno političke problematike pri čemu autor ističe da se ne radi o stranačkom, već domoljubno-ratnom stripu kakav se tada radio,³⁷ zadržavajući crnohumorni karakter, grotesku i parodiju. Od prosinca 1990. do kolovoza 1994. godine Mataković radi kao strip dopisnik iz neprijateljski poluokruženih Vinkovaca za splitsku „Nedjeljnu Dalmaciju“. Stripove šalje poštom, faksom, zaobilazno preko Zagreba i snalazeći se na razne načine. Izuzevši suradnju sa Zimonićem u „Modroj lasti“ 1991. godine na stripu „Zlatka i Mali Ivica“, od 1990. do 1994. godine Mataković radi socijalno angažirani i politički strip. Od 1995. godine objavljuje u zagrebačkom tjedniku „Panorama“ (od 1995. do 1997.) i splitskome mjesečniku „Vox – glas poduzetne Hrvatske“ (od 2000. do 2002.),³⁸ kao svojevrsni nastavak rada iz „Nedjeljne Dalmacije“, s kojom će obnoviti suradnju od 1997. do 2000. godine. Socijalno angažirani i politički strip obuhvaćen je u najvećem opsegu od 130 stranica albumom „Imamo les proutes“ iz 1995. godine, pod uredništvom Vjekoslava Đaniša, u izdanju Ideoteha i nakladi od 1000 primjeraka. Album je kompilacija prethodna dva albuma: „Prot-ratno izdanje Patka“, koji je na Zimonićevu ideju objavljen 1991. godine kao prvi primjerak nikad ostvarene serije izvanrednih brojeva/albuma „Patka“ u kojoj bi se izmjenjivali hrvatski autori i albuma „Pterodaktiličarstvo za početnike“ u izdanju Centra za kulturu „Vladimir Nator“ iz Siska iz 1992. godine, od kojih su oba sadržavali strip-table objavljene u „Nedjeljnoj Dalmaciji“. Album „Sabrana nedjela sada i nekada“ u izdanje osječkog Ideoteha iz 1999. godine, nastao s ciljem reizdavanja prvog i već kulnog Matakovićeve albuma, proširen je između ostalih stripovima ratne tematike ranih devedesetih iz „Vinkovačkog lista“, „Glasnika“ i „Glasa Slavonije“ koji su uvelike narušili koncepciju albuma, sukobljavajući tematski nesvodive žanrove i razvodnjavajući važnost prve kompilacije.

---

³⁷ Vidi: Intervju s Dubravkom Matakovićem, *Pterodaktiličarstvo za napredne stripofilijare*, razgovarao: Vjekoslav Đaniš, str 5-25, u: Kvadrat, časopis za strip, broj 25, 2011, Ogranak Matice hrvatske Bizovac, urednik: Vjekoslav Đaniš, str. 9

³⁸ Vidi: <http://www.webart.hr/matakovic/stripografija.htm>

Bliženjem kraju ratnog razdoblja počinje Matakovićeve suradnja sa „Smibom“ (od 1994. god.), periodičnim mjesečnim izdanjem za mlađe osnovnoškolce u kojem radi serijal „Super Di“ koji je njegov najdulji serijal do danas, te s periodičnim mjesečnikom za tinejdžere „OK!“ gdje (od 1995. god.) izlazi serijal „Desmozgenes“. Oba serijala započeta su iz egzistencijalnih razloga, kako autor sam objašnjava, a prerasla su u najdulje serijale. Dok „Desmozgenes“ iz „OK!“-a zbog nezahvalne forme od jedne pasice po tri kadra koja graniči s karikaturom nije vodio albumu, „Super Di“ je kompiliran u album „Čokoladne strip-table“ 2006. godine u izdanje osječkog Ogranka Matice Hrvatske na poticaj prijatelja i književnika Gorana Rema.

Stripovi koji su pred kraj rata nastajali u zagrebačkom informativno-političko-zabavnom tjedniku „Panorama“ od 1995. do 1997. godine kada je tjednik prestao izlaziti, nastavljajući aktualno-društvenu problematiku, podijeljeni su u albume „Desmozgenes 1“ iz 2002. godine i „Desmozgenes 2“ iz 2003. godine u izdanju Ideoteha.

U periodu obnovljene suradnje s „Nedjeljnom Dalmacijom“, kao jedan od niza likova koje je Mataković jednokratno kreirao iskristalizirao se Glištun Gmižić i njegova obitelj te po prisutnosti zamijenio i istisnuo Malog Ivicu kojemu se autor, kako kaže, nema želju više vraćati. Gmižići su predstavljeni albumima „Čovjek s dvije jetre“ 2000. godine i „Moje ime je Gmižić... Glištun Gmižić“ 2005. godine u izdanje Ideoteha.

Postupnim infiltriranjem medija stripa u digitalni oblik, Mataković je angažiran za tjedni ritam izrade strip-tabli na portalu *net.hr* u rubrici *webcafe*. Serijal „Overkloking“ kojim i danas komentira aktualna društvena zbivanja godišnje se poveća za pedeset i dvije table, a započet je krajem 2004. godine. Dio serijala kompiliran je u albumu „Overkloking“ 2009. godine u punom koloru pri čemu je autor samostalni izdavač. 2011. godine iste razine tiskarske kvalitete izlazi album „Govno“ u izdanju osječkog Factuma i Milana Tomasa, autorova prijatelja i kolege. Za razliku od prijašnjih albuma, gdje je količina kvadrata po A4 stranici pratila novinski format od uglavnom 12 kvadrata za koji je tabla bila namijenjena, u „Govnu“ je tehnička tiskarska služba vertikalno podijelila table te se na stranici nalazi 6 kvadrata što olakšava čitljivost i mogućnost uočavanja detalja.

Uz kontinuiranu vezanost uz serijale na *net.hr*-u, „Smibu“ i „OK!“-u Matakovićeve se likovna djelatnost posljednjih godina odmaknula od stripa ka animiranom filmu, pisanju kazališnih tekstova, scenografiji i kostimografiji, izradi plakata za predstave, dizajnu cd-omota, ilustriranju dječjih knjiga zabavno-humorističnog karaktera te udžbenika.

Prvi Matakovićev animirani film „Cigla“ u trajanju od 15 minuta pod produkcijom Zagreb filma, premijerno je prikazan na Danima hrvatskog filma 2012. godine. Radnju filma nose glavni Matakovićevi stripovski junaci: Mali Ivica, majka nerotkinja Veresija te njihov neprijateljski nastrojeni susjed Glištun Gmižić. Prema epizodi stripa o obitelji Gmižić „Pismo iz Kabula“ nastao je Matakovićev kazališni tekst za predstavu „Iz Kabula s ljubavlju“ realiziranu 2007. godine u Gradskom kazalištu „Joza Ivakić“ u Vinkovcima. 2012. godine ostvaren je i nastavak „Iz Kabula s ljubavlju Tu“. Za obje predstave Mataković je izradio scenografiju,³⁹ kostimografiju i glazbu.

Uz likovnu djelatnost Mataković je pjevač i osnivač benda „Septica“ pretežito rock izričaja uz obilježja metala, hip-hopa i drugih glazbenih usmjerenja. Vizualni identitet benda odlikuje za svaki nastup posebno osmišljene camp, kič, trash, sado-mazo odjevne kombinacije. Pisanje tekstova pjesama, sudjelovanje u osmišljavanju kostimografije, dizajnu CD-omota i ostale djelatnosti vezane uz „Septicu“ Mataković izričito odvaja kao hobi od profesionalnog zanimanja strip autora te naglašava stilsku i sadržajnu nesvodivost tih područja djelovanja.

Od 2013. godine Mataković je stalno zaposlen kao scenograf u vinkovačkom GK „Joza Ivakić“ što uključuje izradu plakata, promotivnih videa predstava, vizualâ programskih knjižica i slično. Na Umjetničkoj akademiji u Osijeku studentima diplomskog studija predaje izborni predmet „Strip“.

3.3. Analiza strip opusa

Budući da su svi Matakovićevi strip-albumi kompilacije strip-tabli objavljenih u novinskim listovima i web-portalima, različitih koncepcija ovisno o uredništvu i izdavačima, razmatranja o autorovu strip opusu vezat će se uz kronologiju strip-tabli te posljedično uzimati u obzir koncepcije dostupnih albuma.

---

³⁹ Scenografiju za „Iz Kabula s ljubavlju“ je radio u suradnji s Ivicom Zupkovićem, vidi: Intervju s Dubravkom Matakovićem, *Pterodaktiličarstvo za napredne stripofiličare*, razgovarao: Vjekoslav Đaniš, str 5-25, u: Kvadrat, časopis za strip, broj 25, 2011, Ogranak Matice hrvatske Bizovac, urednik: Vjekoslav Đaniš, str 18.

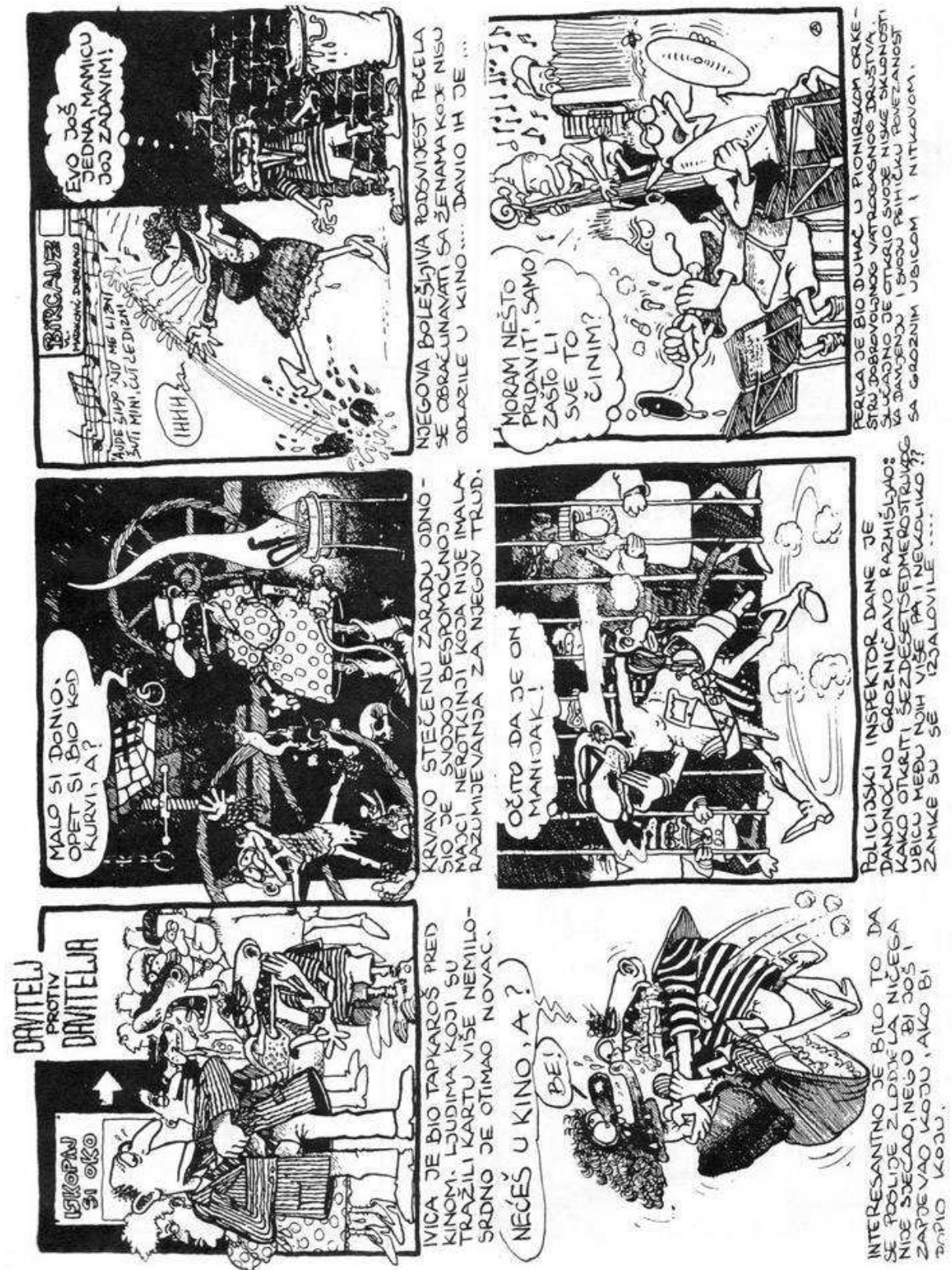
3.3.1. Mali Ivica u „Studentskom listu“

Prvi objavljeni Matakovićevi stripovi vežu se uz prvi dugotrajni angažman u redakciji „Studentskoga lista“ za koji počinje raditi od 870. broja, listopada 1984. godine. Iskorištavajući otvorenost omladinskog tiska inovativnim i drugačijim autorskim izričajima, Mataković u provotnoj fazi eksperimentira na mnogim razinama stripovskog jezika. Sve strip-table „Studentskoga lista“ povezuje protagonist Mali Ivica, te ostali sporedni likovi koji se pojavljuju u njegovim dogodovštinama; samohrana majka nerotkinja Veresija, policijski inspektor Dane te učiteljica drugarica Samoljuba. Mali Ivica nastao je po uzoru na protagonista viceva kao i jednog od prvih strip-junaka naših prostora, kako je s engleskoga prevedeno ime dječaka Perryja, brata Winnie Winkle,⁴⁰ no njegov izgled, ponašanje i karakter odudaraju od strip-junaka primjerenog djeci. Odjeven u prugastu majicu s kragom i mašnom poput Paje Patka, a proćelav, Ivica je dječak koji kroz zasebne table svakog broja lista prolazi sve tipične poroke (omladinskog) društvenog otpadnika. On je kockar, alkoholičar, pušač, narkoman, psihopat, ubojica, punker, piroman i razbojnik. Njegove su dogodovštine alogičnog i apsurdnog odvijanja tijeka radnje prikazane na crnohumoran način prepune odvratnih scena, parodirajući tako klasičnu vizualno simpatičnu konstrukciju dječaka kao glavnog lika stripa. Na tom tragu svi ostali likovi, odnosi i odvijanje radnje izokrenuti su od očekivanog i uobičajenog. Estetika ružnoće obilježava svaki prikazani kvadrat odnosno sve prisutne likove. Ivičina *samohrana majka nerotkinja iz drugog braka*, drugarica Veresija, sa brkovima, bradom, proćelava, razdvojenih zubiju i dlakavih nogu, često je prikazana kraj štednjaka dok u loncu kuha djecu, mačke, potkove i druge predmete. Pri gradnji lika policijskog inspektora Daneta koji slučajeve rješava vodeći se besmislenim tragovima i zaključcima, ističe se opće obilježje Matakovićeve likovnog jezika – pažnja posvećena detaljima. U stripu „Mali Ivica: Davitelj protiv davitelja“⁴¹ (1984. god.) apsurdni sadržaj oko inspektorova pojasa u svakom je kadru drukčiji. Izmjenjuju se vilice, mali ljudi, injekcije, tegle s cvijećem, ravnala, kruh, bušilice i drugi objekti te također nesparene cipele na nogama. Takvim neočekivanim pozadinskim elementima koji iznenađuju postignut je komičan efekt kao reakcija na apsurd. Navedeni strip dobar je primjer začudnosti kao reakcije na alogičnost i bizarnost scenarija.

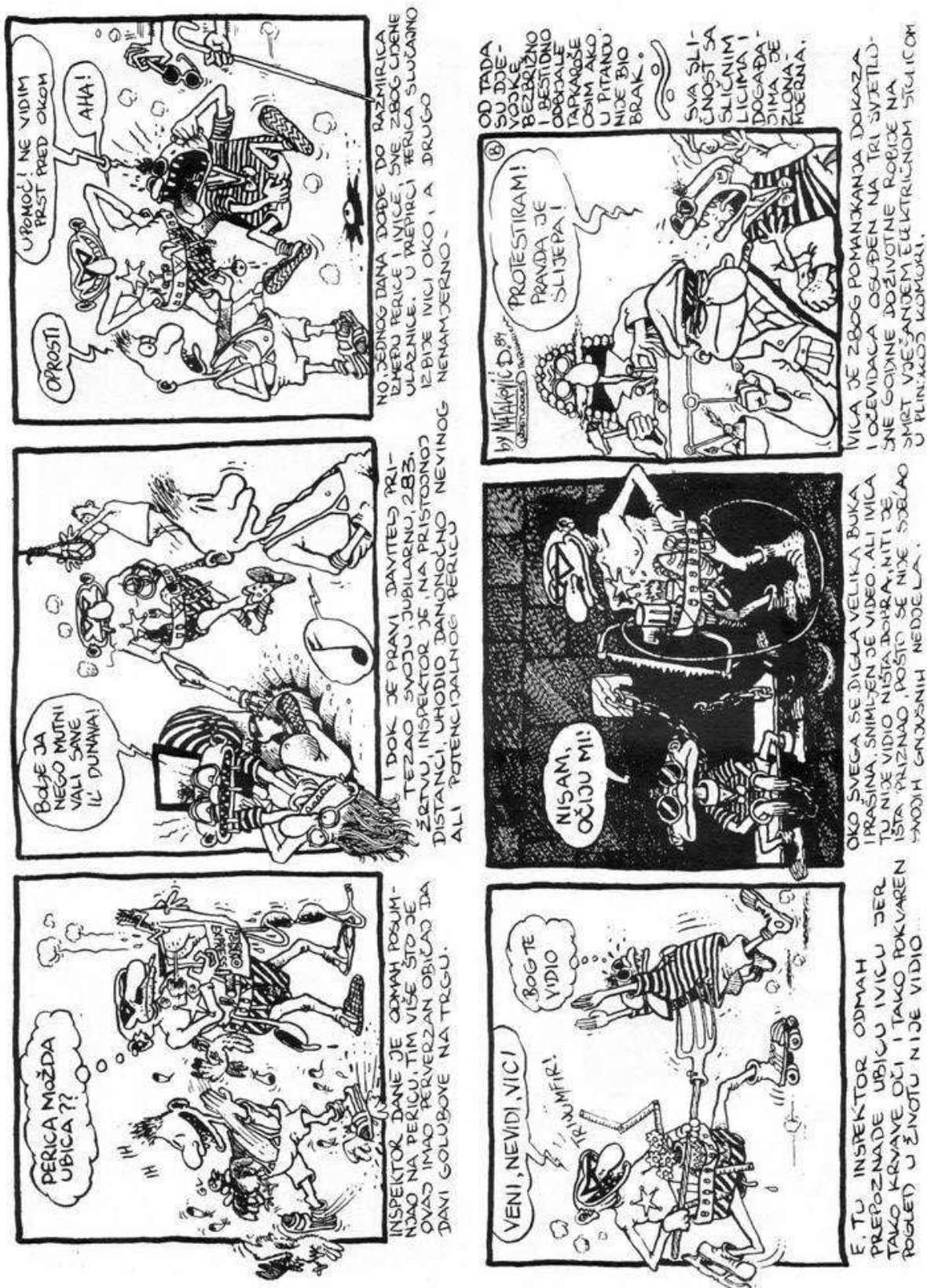
⁴⁰ Vidi str. 2 ovog teksta

⁴¹ Vidi str. 16 i 17 ovog teksta

Mali Ivica: „Davitelj protiv davitelja“, tabla A, SL, 1984, br. 871/872, album: „Sabrana nedjela sada i nekada“, str. 8

Mali Ivica: „Davitelj protiv davitelja“, tabla B, SL, 1984, br. 871/872, album: „Sabrana nedjela sada i nekada“, str. 9

Budući da su kadrovi vrlo često ilustracije vremenski i mjesno udaljenih točki radnje, apsurdnog, alogičnog i diskontinuiranog tijeka, teško je govoriti o preciznoj i kontinuiranoj stripovskoj animaciji. Na razini kadra, radnja se često odvija na više planova koji su značenjski nespojivi. Od prvog stripa objavljenog u „Studentskom listu“, „Break dance“ (1984)⁴² u prvom planu dolje prisutni su mali čovječuljci u paralelnoj vlastitoj radnji koja se ovdje nadovezuje na prikazane scene s Malim Ivicom što je vidljivo i u stripu „Ide majka s kolodvora“.⁴³ Od 1985. godine u paralelnoj radnji prednjeg plana postaju stalno prisutni Miki, Mini, Šiljo i drugi Disneyevi likovi u žanru kriminalističke melodrame, odvajajući se od glavne radnje stripa. Spoj kriminalističkog žanra unutar kojeg Miki uvijek iznova ispituje i ubija osumnjičenike s kojima ga fatalna Mini vara i disneyevskog konteksta iz kojeg su likovi citirani dovodi do komičnog efekta crnogumornog karaktera.

Likovni izraz ranih stripova iz 1984. godine kao npr. „Break Dance“, „Davitelj protiv davitelja“, „Ide majka s kolodvora“, „Punk's not dead“⁴⁴ razlikuje se od narednih ostvarenja. Odlikuje ih tanka linija tuša i fragilan lelujavi potez kojim se uspješno ostvaruje karikaturalnost tijela i izraza lica te preciznost najsitnijih detalja. Kadrovi ovdje još nisu opterećeni zahtjevom apsolutnog *horor vacui-a* te se ostvaruje ritam praznina i gustoće prikazanog sadržaja. Rukom crtani okviri kvadrata ponegdje se skromno prilagođavaju i prekoračuju detaljima sadržaja, a rijetka iznimka je potpuno izostavljanje uokvirenosti kvadrata ili njegovo produljenje na veličinu pasice ili dvije table kao što je slučaj u stripu „Ide majka s kolodvora“ gdje je očigledna značajnost koju u ranim crtežima ima praznina bijele pozadine.

---

⁴²Vidi: Mataković, Dubravko, *Sabrana nedjela sada i nekada*, urednik: Zlatko Fintić, Ideoteh, Osijek, 1999, str. 6 i 7

⁴³ Vidi str. 19 ovog teksta

⁴⁴ Vidi: Mataković, Dubravko, *Sabrana nedjela sada i nekada*, urednik: Zlatko Fintić, Ideoteh, Osijek, 1999, str. 10 i 11

U mnogim stripovima 1985. godine primjetna su zastranjenja i eksperimenti na mnogim razinama stripovskog jezika. Granice kvadrata sve se više ne poštivaju i podređuju se pretrpanošću sadržaja koji obuhvaćaju. *Horror vacui* biva sve izraženiji. Paralelnost nespojivih radnji postaje konstantna, a u radnju su ubačeni zasebni kvadrati kao epp-poruke parodirajući sadržaj televizijskih reklama kućanskih i higijenskih potrepština.

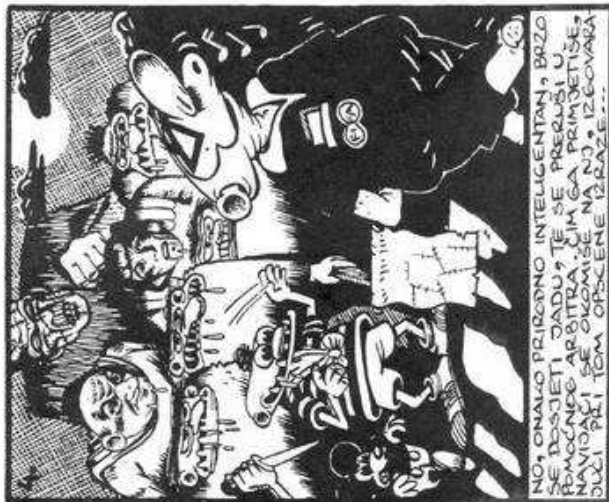
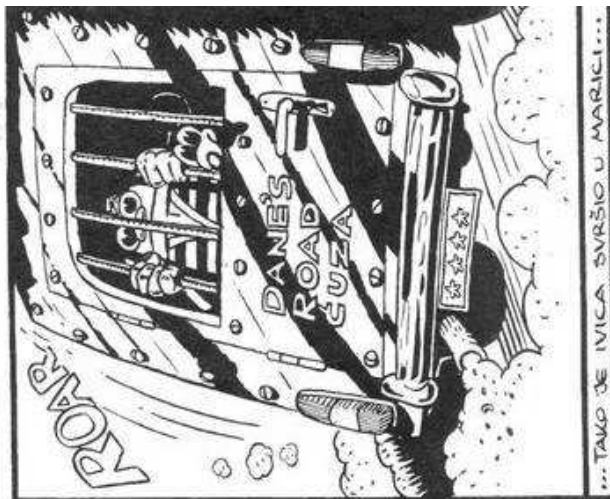
Mali Ivica: „U Paklu nikotina“, tabla: 2, 1985, SL, br. 884/885, album: „Sabrana nedjela sada i nekada“, str. 19

Kaotičnost sadržaja i teksta ubrzo se dovodi vizualno u red te se od stripa „Aj lost maj hart tu d bosnian šip truper“ (1985)⁴⁵ nadalje naracijski tekst ispod prikaza uokviruje u zasebni pravokutnik pripajajući se granicama kvadrata koje se više ne prekoračuju. Likovno i sadržajno potpuno zasićeni prikazi kondenziraju se u malim kvadratnim jedinicama table koja s vremenom postaje razdijeljena u gotovo ortogonalnu mrežu kvadrata ravnalom povučenih debelih linija granica.

⁴⁵ Vidi: Mataković, Dubravko, *Sabrana nedjela sada i nekada*, urednik: Zlatko Fintić, Ideoteh, Osijek, 1999, str. 34 i 35

Mali Ivica: „Ivica i Marica“, tabla: 2, SL, 1985, br. 906/907, album: „Sabrana nedjela sada i nekada“, str. 22

U prikazima sporednih likova, pristutna su u postmodernističkoj maniri brojna citiranja, kao npr. junaci klasičnog ili humorističnog stripa ili medijski i povijesno poznate i ličnosti. Clark Kent, Supermanov alter ego ljubavnik je inspektora Daneta u stripu „Ivica i Marica“,⁴⁶ dok je Tarzan „čuveni švaler i slamatelj srdaca ljepših polovina svojih muževa“ u stripu „Zašto obalom bukne požari“.⁴⁷ Glavni likovi navijačke razbijačke skupine u stripu „Ivica i Marica“ su princ Valiant, Frankenstein i Tomislav Gotovac odjeven u Supermana.⁴⁸ U masovnim scenama navijača mogu se razaznati lica likova George McManusovog stripa „Bringing Up Father“ („Porodica Tarana“). Uvezeni likovi vješto su stilskim izrazom citirani te iskaču iz Matakovićeve rukopisa, što govori o autorovoj sposobnosti uživanja u različite likovne stilove i vještinu izade portretne karikature. Parodija na Tarzana koji se prepoznaje ne samo vizualnim odlikama, već jezikom te uzrečicom „Bundolo!“, ostvarena je ulogom koju lik u radnji ima te crtežom loših omjera tjelesnih proporcija i perspektivnih skraćanja. U stripu „Davitelj protiv Davitelja“ među osumnjičenicima inspektora Dante iza rešetaka mogu se prepoznati Bob Rock, Pajo Patak i Adolf Hitler, a u stripu „Loto“⁴⁹ zatvorenici su Asterix, Hogar Strašni i Popaj, jedni od omiljenih Matakovićevih strip-junaka iz djetinjstva.⁵⁰ Karikaturalni prikaz Marka Mlinarića Mlinke, nogometaša Dinama od 1978. do 1987. godine likovnim izrazom se razlikujući od autorskih likova uočava se u stripu „Haramija Ivo i Musa Kesedžija“.⁵¹ Obiteljski tjednik „Arena“ koji je izlazio od 1959. do 2009. godine prisutan je u stripu „U paklu nikotina“.⁵² U stripu „Tko pije dalmatinac nije“⁵³ primjetna je referenca na film „Čovjek slon“ Davida Lyncha iz 1980. godine. Naslov stripa „Što ću s ove ruke dve“⁵⁴ na kojem se temelji poanta stripa citira stih iz pjesme „Pomagajte drugovi“ Olivera Mandića sa albuma „Dode mi da vrisnem tvoje ime“ iz 1985. godine. Bogata citatnost i referencijalnost govori u prilog uronjenosti Matakovićevih stripova u

---

⁴⁶ Vidi str 22 i 23 ovog teksta

⁴⁷ Vidi: Mataković, Dubravko, *Sabrana nedjela sada i nekada*, urednik: Zlatko Fintić, Ideoteh, Osijek, 1999, str. 40 i 41

⁴⁸ Referenca na performans Tomislava Gotovca „Superman“ na Trgu Republike 1984. godine. Vidi: Monografija *Tomislav Gotovac*, ur: Aleksandar Battista Ilić, Diana Nenadić, Hrvatski filmski savez i Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 2003, str. 302.

⁴⁹ Vidi: Mataković, Dubravko, *Sabrana nedjela sada i nekada*, urednik: Zlatko Fintić, Ideoteh, Osijek, 1999, str. 32 i 33

⁵⁰ iz intervjua

⁵¹ Vidi: Mataković, Dubravko, *Sabrana nedjela sada i nekada*, urednik: Zlatko Fintić, Ideoteh, Osijek, 1999, str. 42 i 43

⁵² Vidi str. 21 ovog teksta

⁵³ Vidi: Mataković, Dubravko, *Sabrana nedjela sada i nekada*, urednik: Zlatko Fintić, Ideoteh, Osijek, 1999, str. 20 i 21

⁵⁴ Vidi str. 24 i 25 ovog teksta

suvremena zbivanja te pop-kulturne i medijske kontekstualne aktualnosti tih godina što nužno utječe na njihovo čitanje i djelovanje danas. Budući da je takav postupak kontekstualno tj. vremenski uvjetovan, neke je citate danas teško odgonetnuti i poistovjetiti se sa sadržajem što utječe na značenjsku slojevitosti i humorni efekt stripa. Citiranja i referiranja, s obzirom na različitost njihova sadržaja i podrijetla, vezana su uz autorov osobni memorijski arhiv, a mjesta njihova pojavljivanja odabrana su intuitivno.

Stripovi o Malom Ivici formom od jedne table u četiri pasice i brutalnošću sadržaja iskoristili su format i prilagodili se karakteru omladinske tiskovine kakav je bio „Studentski list“. Tematski i likovnim izrazom smještaju se na liniju *underground* stripa te se Mataković zahvaljujući njima smatra predstavnikom *undergrounda* u hrvatskom stripu. Stripovi o Malom Ivici priključuju se struji destrukcije komunikacijskog kodeksa tj. poučnog, lako čitljivog, etički i idejno uskopljenog komunikativnog modela. Njihov cilj je da u našoj svijesti izazivaju što više iznenađenja, nedoumica, spoznajnih šokova zbog alogičnog tijeka radnje, neprotumačivih detalja, bizarnih kontrapunktova te apsurdnih vizualnih naglasaka. Zanimljivost gustoće prikazanog sadržaja te briga oko pojedinosti u atmosferi *straha od praznog prostora* kvalitetom preteže nad misaonom poantom tj. tematskim završetkom stripa. Poanta se uglavnom prvoloptaški zasniva na igri riječima čime se dobiva dojam *ah hoc* smišljenog, slabog i razočaravajućeg završetka. No, sam način na koji je poanta ostvarena čini se namjeran i k tome u skladu sa sveukupnom poetikom stripa. Uskraćivanje udarnog, humorističnog završetka tipičnog za kratki i karikaturalni strip uklapa se u širu Matakovićevu poetiku apsurdna i bizarnosti.

Od broja 919. do 928. „Studentskog lista“ 1986. godine u nastavcima izlazi strip „Mali Ivica i Rambo dva“ u drugačijoj formi i žanru od dotadašnjeg. Strip je strukturiran u deset tabli po tri pasice nejednakih veličina i broja kvadrata prilagođenih scenariju. Iako u njemu preteže naratorski tekst naspram dijaloga, usvajani su kodovi akcijskog stripa. Apsurdan tijek radnje, ponašanje i karakteri kao i naratorski tekst ostvareni su kao parodija popularnih akcijskih filmova.

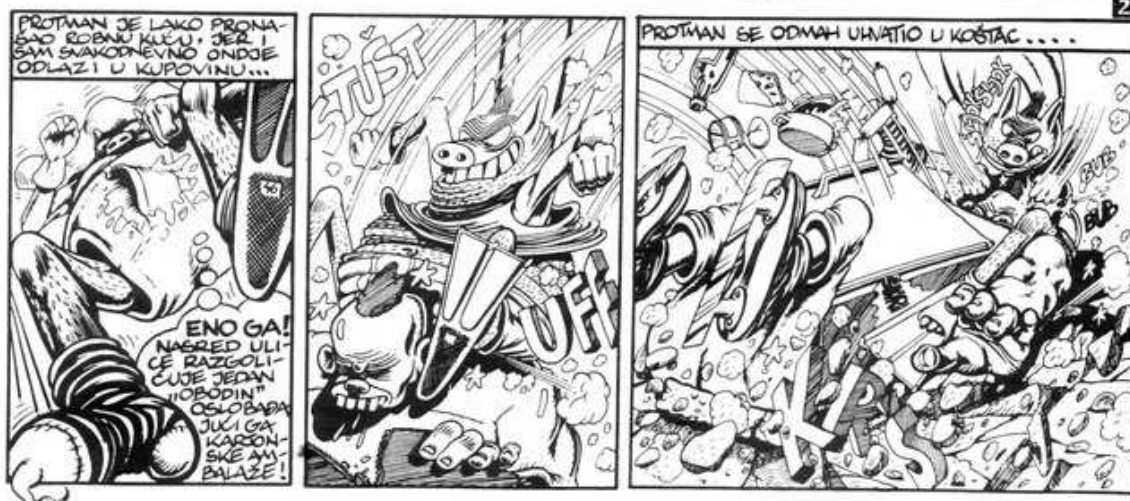
3.3.2. Protman – drugi junak rane faze

U „Mladosti“ je 1986. godine izašao Matakovićev strip „Protman leteći milicionarac i čovjek frižider“⁵⁵ u duljem formatu od šest tabli po tri pasice varirajućeg broja i veličine kvadrata. Njime se predstavio novi periodični antijunak koji će u nekoliko navrata izaći u „Studentskom listu“, no rjeđe prisutan od Malog Ivica. Protmanov alter ego je Šućro Uščumlić svinjolika lica pripadnik radničke klase koji noći provodi u kafiću, a kod kuće je najčešće prikazan pred televizorom u naslonjaču kako pije pivo i ženinu nevjeru iskaljuje na sinu. Na zvuk nevolje pretvara se u Protmana superjunaka s plaštem i natpisom „PROT“ na prsima kojeg presijeca stilizirani crtež munje. U zrak polijeće na mlazni pogon vlastitih vjetrova koji su onomatopejski označeni rječicom „prot“ od koje nastaje složenica njegova imena i sinonim Matakovićevih stripova – „Prot-pikčers“ ili „Prot-pictures“. Protman se suočava s državnim neprijateljem broj jedan Čovjekom-frižiderom koji krade „Obodin“ frižidere, simbole jugoslavenske mitologije proizvodne kvalitete. U drugom stripu rješava problem nestanka betona za proizvodnju betonskih cigli kojima momci, udvarajući se, gađaju djevojke, a drugdje se sukobljava s nakupcem bijelog rublja Džemom Ukropinom. Znakovit je navedeni primjer iz „Mladosti“, budući da njime autor iskušava nešto dulju scenarijsku formu i kompleksnija likovna rješenja table za razliku od stripova o Malom Ivici. Uvođenje kista u tehniku crtanja, stoga brži i odrješitiji potez te glađi i mekši crtež pokazuje se adekvatnim za scene borbe i akcije „superjunaka“. Na prvi pogled, naglom izmjenom rakursa, planova te veličine kadrova, usvojeni su kodovi tj. rječnik klasičnih stripova superjunačkoga ciklusa. No, oni ovdje (barem nagle izmjene rakursa) nemaju ulogu u stvaranju filmske tehnike pogleda, razvijanju napetosti i pojačanju dinamike. Budući da se radi o parodiji na stripove sa superjunacima, referirajući se konkretno na Supermana, kroz kodove klasičnog akcijskog stripa provučeno je prenaplaćivanje. Ono je uočljivo i u slovima koja su razmještena posvuda po kadru kako bi onomatopejskim izrazima imenovala bilo koje udarce, padove, lomove i druge zvukove bez obzira bili bitni ili nebitni. Npr. pri dramatičnom trenu otvaranja frižidera u vratima je dijete u čije oko kapa jaje s gornje police što je također označeno kao „šljp“.⁵⁶

---

⁵⁵ Vidi: Mataković, Dubravko, *Prot-pikčers*, urednik: Martin Grgurovac, KIC „Privlačica“ iz Privlake, 1989.

⁵⁶ Vidi strip-tablu na str. 31 ovog teksta

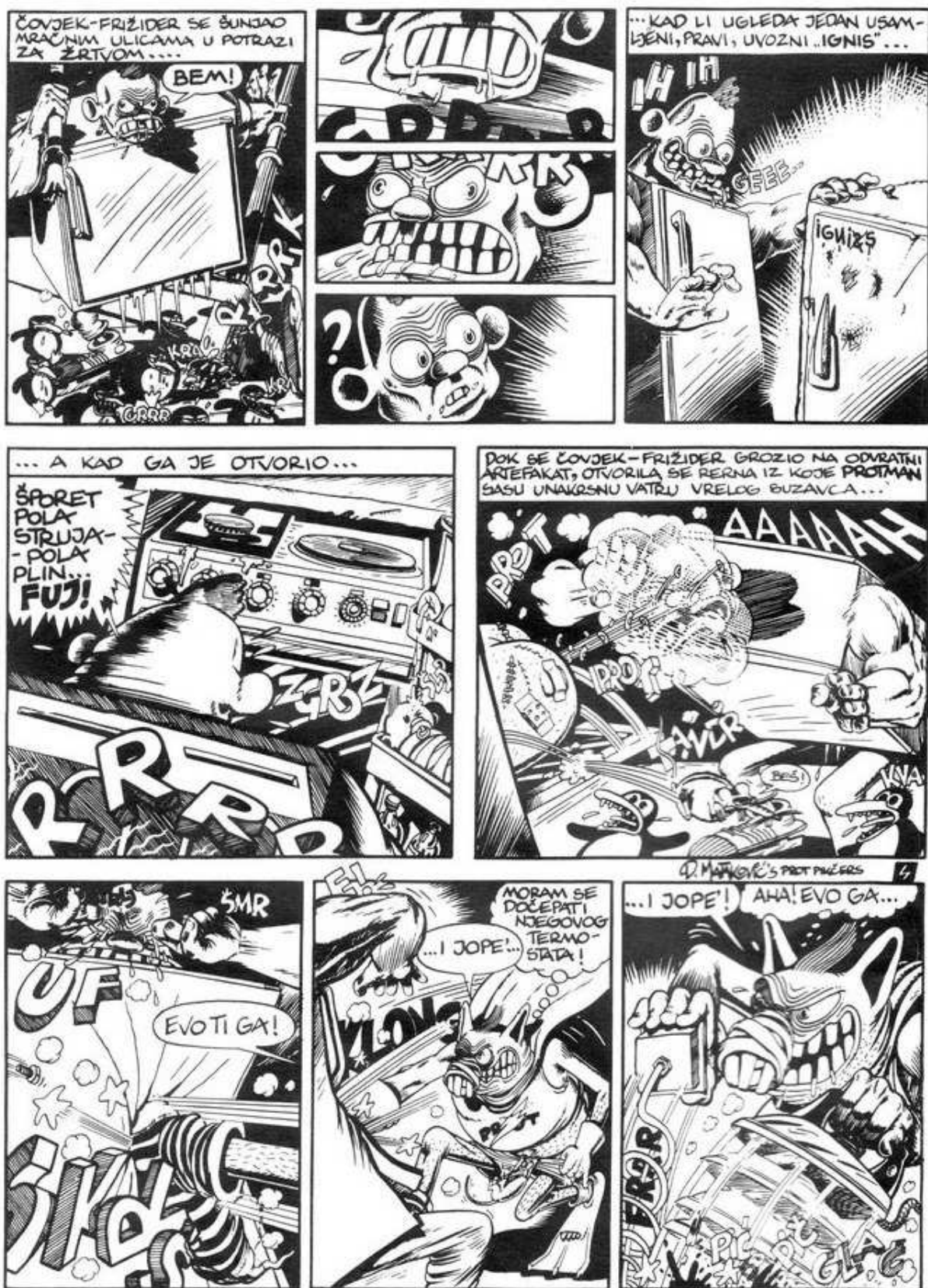

Protman leteći milicionarac i čovjek frižider, tabla: 2, „Mladost“, 1986, album: „Prot pikčers“

Protman leteći milicionarac i čovjek frižider, tabla: 3, „Mladost“, 1986, album: „Prot pikčers“

Protman leteći milicionarac i čovjek frižider, tabla: 4, „Mladost“, 1986, album:
„Prot pikčers“

Ovisno o ambicijama autora te novinama za koje je strip namijenjen, mijenja se likovna i sadržajna kompleksnost stripa, kreativnost scenarija, kvadratna raščlamba te kvaliteta i detaljnost crteža. Strip o Protmanu izlazi u tri nastavka 1987. godine u „Studentskom listu“ (br. 951-953) pri čemu svaka tabla ima tri jednake pasice po tri približno jednaka kvadrata. Dojam pravilne raščlambe i transparentnost crteža razlikuje se od kompleksnosti izraza „Protmana“ koji je izašao u „Mladosti“ 1986. godine. U „Večernjem listu“ 1989. godine strip o Malom Ivici izlazi u formi jedne pasice po tri kvadrata prateći model geg-stripa o Ivičinim nepodobštinama u školi, na moru, ulici i sl. Crtež je bitno rasterećen detalja, a tekst je sveden na kratke replike od kojih zadnja ostvaruje komičan učinak.

Mali Ivica, „Večernji list“, 1989, album: „Sabrana nedjelja sada i nekada“, str 56. i str. 60

3.3.3. Groteskni politički i socijalno angažirani strip devedesetih

Početkom devedesetih i raspadanjem Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Matakovićev strip pronalazi nove puteve komuniciranja s publikom kojima se tematski i likovnim izrazom prilagođava. Od kraja 1990. do 1994. godine u tjedniku „Nedjeljna Dalmacija“ izlazi strip koji prati aktualna politička i društvena zbivanja u formi jedne table podijeljene uglavnom na četiri pasice po tri kvadrata. U manjem obujmu i slabije likovne kvalitete u formi geg-stripa u jednoj pasici po uglavnom tri kvadrata, strip iste tematike pojavio se u „Vinkovačkom listu“ 1990, „Glasniku“ HDZ-a 1991. i „Glasu Slavonije“ 1992. godine, gdje se radi o crtežu rutinske novinske karikature prilagođenom angažmanu, daleko od vlastita rukopisa izgrađena u omladinskom „Studentskom listu“ polovicom osamdesetih. S obzirom na dulju formu, kompleksniji likovni i semantički značaj te obujam koji unutar autorova opusa zauzima, stripove u „Nedjeljnoj Dalmaciji“ držim relevantnim za razmatranje Matakovićeve groteskno političkog i socijalno angažiranog stripa.

3.3.3.1. Stripovi u „Nedjeljnoj Dalmaciji“ od 1990. do 1994. godine

U kulturnoj rubrici „Prot pictures“ „Nedjeljne Dalmacije“ u prosincu 1990. godine pojavile su se dvije table, 1991. godine četrdeset i sedam, 1992. godine pedeset, 1993. godine sedamnaest te 1994. godine devet Matakovićevih strip-tabli⁵⁷ koje su obuhvaćene albumom „Imamo les proutes“⁵⁸. Tjednik „Nedjeljna Dalmacija“ izlazio je od 1971. do 2002. godine kao vikend izdanje „Slobodne Dalmacije“. Na glasu kao najbolji nezavisni dnevnik u Hrvatskoj u razdoblju osamdesetih i početkom devedesetih,⁵⁹ 1993. godine uredništvo se lista profiliralo u desničarskom smjeru, propagirajući nacionalizam.⁶⁰ Iako Mataković naglašava da strip koji je producirao za „Nedjeljnu Dalmaciju“ nije stranački niti nacionalistički, već domoljubni strip kakav se u to vrijeme radio, Ivica Ivanišević u tekstu „Bobu bob, a protu prot“ koji je ujedno predgovor albumu „Imamo les proutes“ profiliranje „Nedjeljne Dalmacije“ početkom devedesetih pripisuje između ostalog

⁵⁷ Vidi: stripografija D. Matakovića, <http://www.webart.hr/matakovic/stripografija.htm>

⁵⁸ Vidi: Mataković, Dubravko, *Imamo les proutes*, urednik: Vjekoslav Đaniš, Ideoteh, Osijek, 1995.

⁵⁹ Vidi: Vežić, Goran, „Vitezovi Shitove obale: o ‘Slobodnoj Dalmaciji’“, <http://www.mediaonline.ba/ba/?ID=75>

⁶⁰ Vidi: Nedjeljna Dalmacija, http://en.wikipedia.org/wiki/Nedjeljna_Dalmacija

i Matakovićevu angažiranom stripu.⁶¹ No, kao što naslov teksta sugerira, Matakovićev nepoštedni izričaj bez dlake na jeziku te oslanjanje na underground tradiciju stripa i nagnuće poetici roto-gerile udaljavali su se od karaktera lista koji se zalagao za „umiveno“ i hladno odmjereno pisanje.⁶² Zahvaljujući izravnom i otvorenom načinu izražavanja temeljenog na proživljenom iskustvu rata, Ivanišević ga naziva „endemskim autorom u cehu tuškomentatora političkih aktualija“.⁶³

Pružajući autentičan „pogled iznutra“ Matakovićevi stripovi kronološki prate događaje vezane uz početak i razvitak Domovinskog rata u Hrvatskoj, desetodnevni rat u Sloveniji i rat u Bosni i Hercegovini, međunarodni animozitet unutar raspadajuće Jugoslavije te ismijavaju političke moćnike, ali i mentalitet naroda. Povijesni događaji, likovi, svjetonazor te socijalno-ekonomsko stanje građana prikazani su do razine specifičnosti koja zahtjeva povijesno i političko-ekonomsko predznanje ili poznavanje društveno-političke atmosfere i kulturnog konteksta ranih devedesetih godina na temelju vlastita iskustva ili usmenog predanja. Iz perspektive izmještenosti koju pruža vremenski odmak od dvadesetak godina ti stripovi imaju karakter arhivskog dokumenta koji izravnije uvodi u tadašnja društveno-politička zbivanja od birokratskog spisa ili novinskog izvještaja, budući da se temelje na osobnom življenom iskustvu. Osim što približava kronologiju zbivanja, satira u obliku kratkih strip priča ili skečeva izražava stav autora čija kritička oštrica nije crno-bijela. Kritička distanca zadržana je naspram svake zaraćene strane, pripadajućih ideologija, medijske propagande te narodnog mentaliteta. Budući da je cilj takvog angažiranog novinskog stripa da reagira na aktualna zbivanja i stanje u društvu, on je neodvojiv od vremenskog i društvenog specifičnog konteksta, što otežava njegovo razumijevanje danas. Primjerice, danas nije opće poznat podatak da je Vukašin Šoškočanin ime vojnog zapovjednika srbskih snaga u Borovu selu koje se veže uz ubojstvo dvanaest vinkovačkih policajaca 2. svibnja 1991. godine koje se smatra jednim od inicijatorskih događaja rata između Srbije i Hrvatske, a na njegovu imenu i onome što ono sugerira temelji se poanta jednog od stripova iz „Nedjeljne Dalmacije“.⁶⁴ U mnogim drugima spominju se

---

⁶¹ Vidi: Ivanišević, Ivica, „Bobu bob, a protu prot“, <http://www.stomugromova.com/sto-mu-jelenskih-rogova/bobu-bob-a-protu-prot>

⁶² Vidi: gore nav. dj.

⁶³ Vidi: gore nav. dj.

⁶⁴ Vidi: Mataković, Dubravko, *Imamo les proutes*, urednik: Vjekoslav Đaniš, Ideoteh, Osijek, 1995., str. 28.

imena te grade poante na ličnostima koje danas nisu medijski prisutne ni poznate kao što su bile nekada.⁶⁵

Sadržajna komponenta te kontekstualna specifičnost referenci glavni su određujući element ovih stripova, na kojima se temelji njihova jačina. S obzirom na tjedni ritam izlaženja, jednoličnu novinsku formu te malu veličinu kvadrata, kadrovi su likovno jednostavniji nego kompleksna rješenja u „Studentskom listu“ u kojem je uspostavljen autorski rukopis. Uglavnom su to kompozicije s manjim brojem likova, vrlo često dva lika u srednjem planu, vodeći dijalog. Tijekom 1991. godine prisutan je bio i naratorski tekst u zasebnom okviru uz dijalog protagonista u filakterima, dok kasnijih godina on nestaje. Kadrovi su manje zasićeni detaljima te su izostali eksperimenti sa strukturalnim elementima stripa, s paralelnim radnjama, apsurdnim naglascima ili tijekom radnje. Scenaristička rješenja ovdje su jasna i vođena završnom poantom. Čitljiviji likovni jezik neopterećen detaljima podređen je tematskom fokusu satire. S obzirom na scenarističku fokusiranost i jednoličnost kadriranja, do izražaja dolazi autorova vještina precizne i uvjerljive karikaturalne animacije poznatih političkih moćnika.

Iako pročišćenog likovnog jezika, zadržana je autorski specifična degutantnost prikazanog sadržaja te prepoznatljivi leitmotivi: fekalije, vjetrovi, amputirani udovi, kraste, flasteri na tijelima, svinje, mizogini prikazi žena i slično. Nastavljena je uspostavljena estetiku ružnoće.

Posebnu ulogu u satiričkoj kritici ima jezik. Tematizirajući međunarodne netrpeljive odnose ili uspostavljanjem karakterizacije lika govornim karikiranjem, jezička komponenta izrazito je bitna za Matakovićev specifičan i na strane jezike neprevediv humor.

---

⁶⁵ Vidi gore nav. djelo, npr: strip na str. 76 – poanta i razumijevanje temelji se na ličnosti Željka Ražnatovića Arkana zapovjednika srbskih paravojnih jedinica „Srbske dobrovoljačke garde“. Više stripova navedenog albuma zasniva se na ličnostima: Borisava Jovića, srbskog političara i savjetnika Slobodana Miloševića (str. 66), Dobrice Ćosića, predsjednika SRJ od 1992. do 1993. godine, književnika i ideologa velikosrbskog nacionalističkog pokreta (str. 66), Milana Panića, prvog premijera SRJ 1992. godine i srbsko-američkog multimilijunaša (str. 66), Blagoja Adžića, srbskog generala-pukovnika JNA i vođe rata protiv Slovenije, Hrvatske i BiH, Vojislava Šešelja, osnivatelja Srbske radikalne stranke, nacionalista, četničkog vojvode i zagovaratelja velikosrbskih ideja i Radovana Karadžića vođe bosanskih Srba i prvog predsjednika Republike Srpske (str. 120).

3.3.3.2. Stripovi u „Panorami“ 1995. i 1996. godine

Strip koji se stilski i tematski nastavlja na „Nedjeljnu Dalmaciju“ izlazi 1995. i 1996. godine u zagrebačkom političko-informativnom tjedniku „Panorama“. List je izlazio u kratkom periodu od 1994. do 1996. godine. Prvih 40 tabli koje su izlazile od 2. lipnja 1995. do 29. veljače 1996. godine objavljeno je strip-albumom „Desmozgenes 1“⁶⁶, dok je idućih 39 tabli od 8. ožujka do prosinca 1996.⁶⁷ objavljeno albumom „Desmozgenes 2“⁶⁸. Matakovićeve strip-table u jednakoj formi kao i ranije – četiri pasice po tri kvadrata – tematski se ne udaljuju od „Nedjeljne Dalmacije“, prateći aktualna politička zbivanja i stanje u društvu u Hrvatskoj, Srbiji te Bosni i Hercegovini. Žestoka kritika usmjerena je prema srpskoj vojsci i srpskom stanovništvu u Republici Srpskoj Krajini (RSK), koji se nerijetko prikazuju gubavi, majmunolikog ili svinjolikog izgleda. Srpski predsjednik Slobodan Milošević, vođa bosanskih Srba i prvi predsjednik Republike Srpske Radovan Karadžić, srpski vojni zapovjednik Ratko Mladić, predsjednik paradržave RSK Mile Martić iskarikirani su do razine vulgarnosti. Neki stripovi reagiraju na aktualnu problematiku sklapanja Daytonskog sporazuma, mirovnog dogovora vezanog uz rat u Bosni i Hercegovini koji je sklopljen među predsjednicima Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije i posredovan američkim predstavnicima u razdoblju između 1. i 21. studenog 1995. godine. Citiraju se, ironiziraju i parodiraju politički aktualne sintagme o *mirnoj reintegraciji* (hrvatskog Podunavlja), *normalizaciji odnosa* između zaraćenih zemalja, *parafiranju sporazuma*, akciji razoružanja *mir i dobro* i sličnim zbivanjima u vrijeme kraja rata i medijske stabilizacije međunarodnih odnosa. Aludiranje na ispolitizirane aktualne sintagme ostvaruje se uglavnom poantom tj. u završnom kvadratu stripa. Dok se glavna radnja tiče života tzv. običnih ljudi i njihove mahom bijedne svakodnevice daleko od političke diplomacije, ne primjenjujući se na nju i značenjski joj se suprotstavljajući, poanta s njome ostvaruje ironijski sudar.

---

⁶⁶ Vidi: Mataković, Dubravko, *Desmozgenes 1*, Ideoteh, Osijek, 2002.

⁶⁷ Datum je nečitljiv, no predzadnja 78. tabla objavljena je 30. studenoga 1996. godine, što upućuje da je iduća, zadnja, objavljena u prvoj polovici prosinca iste godine. Vidi: Mataković, Dubravko, *Desmozgenes 2*, urednik: Dubravko Mataković, Ideoteh, Osijek, 2003, str. 41.

⁶⁸ Vidi: Mataković, Dubravko, *Desmozgenes 2*, urednik: Dubravko Mataković, Ideoteh, Osijek, 2003.

S obzirom na karakter lista koji se povezuje s medijskim obavještajnim podzemljem i kompromitiranjem političkih protivnika vladajuće desnice HDZ-a,⁶⁹ izostaju stripovi koji izravno kritiziraju vladajući predsjednički i stranački vrh Hrvatske. Domaće političke scene dotiču se tri stripa koji ismijavaju parlamentarne izbore 1995. godine (P-20, 13.10.1995), ulagivanje lokalnom moćniku i političkom izbornom kandidatu (P-19, 6.10.1995) te pokušaj srbske špijunske sabotaže izbora (P-22, 27.10.1995). Prilagođena kritička oštrica jači učinak postiže posrednim putem tematizirajući socijalno-ekonomsku bijedu najnižeg klasnog sloja hrvatskoga stanovništva na koji se nadovezuje primitivizam, šovinizam i seksizam unutar patrijarhalnih obiteljskih odnosa te apsurdni spoj pronatalitetnog stava i nepostojanje osnovnih uvjeta života. U prikazima nerijetko nasilnog odnosa prema djeci i ženama postignut je vrh morbidnosti i degutantnosti.

---

⁶⁹ Vidi: Butković, Davor, „Mogu li kriminalci, propali špijuni, ustašofili i loši tajkuni zauzeti hrvatske medije?“, obj. 18. rujna, 2010, <http://www.jutarnji.hr/mogu-li-kriminalci--propali-spijuni--ustasofili-i-losi-tajkuni-zauzeti-hrvatske-medije-/887413/?pageNumber=2>, 20. listopada, 2014.

Za razliku od „Desmozgenes 1“ u kojem su stripovi poredani kronološki kako su se pojavljivali u „Panorami“, album „Desmozgenes 2“ odlikuje uređivačka koncepcija tematske raspodjele stripova u četiri dijela.

Prvi dio obuhvaća četiri stripa o Malom Ivici. Album započinje stripom iz 1997. godine u kojem je prisutno poigravanje sa strukturalnim elementima stripa; prekoračivanje kadra, kadar u kadru, upute o slijedu čitanja te složeno odvijanje dijaloga i radnje zahvaljujući ekperimentiranjem sa slijedom, preklapanjem i oblicima filaktera. Ostala tri stripa iz 1996. godine poštuju uniformiranost table u obliku četiri pasice po tri kvadrata, bez strukturalnih i dinamičkih inovacija. Za razliku od prijašnjih stripova o Malom Ivici van aktualno-političke ratne tematike iz „Studentskog lista“, ovi stripovi iz sredine devedesetih scenaristički su jednostavniji, radnja slijedi osnovnu nit bez skretanja apsurdnim dosjetkama i sporednim radnjama. Humor je jasniji i vođen završnom udarnom poantom u maniri vica.

Drugi dio albuma obuhvaća jedanaest stripova koji se tiču Srba u Hrvatskoj te političkih odnosa između Hrvatske i Srbije u poslijeratnom razdoblju. Kao tipski likovi Srbi su obilježeni bradama, velikim nosevima, ušima i očima, a karikaturalnost ponegdje doseže životinjski izgled majmuna ili miša. Iskarikiranih osobina prikazani su kao glupani, pijanci, manijaci, kradljivci, lažljivci, u strahu od Hrvata i bez preuzimanja krivnje za ratne zločine, kao apsolutni negativci. S obzirom na jednodimenzionalnu kritiku i godine kada su nastajali ovi stripovi uvredljivog karaktera mogu biti viđeni kao poticaj širenju predrasuda o jednom narodu i održavanja animoziteta između donedavnih ratnih rivala.

Idućih dvadeset i pet tabli čini treću cjelinu albuma. Stripovi su inspirirani društvenim aktualnostima van ratne tematike. Problematiziraju novouvedene gospodarske i financijske uredbe i zakone u Hrvatskoj najčešće na štetu poreznih obveznika, nezaposlenost, *spajanje kraja s krajem*, položaj penzionera, štednju, radničku klasu, štrajk, beskućništvo. Osim medijskih aktualnosti egzistencijalnog karaktera, drugi stripovi referiraju se na konkretne događaje 1996. godine kao npr. nogometnu utakmicu Hrvatske i Turske, Sinjsku alku, natjecanje u ljepoti ili na film „Prašćić Babe“, slogan reklame za cigarete Ronhill „Dobar proizvod je dobar proizvod ma koliko mi šutjeli o tome“ te televizijsku emisiju „Živa istina“.

Za posljednja dva stripa koja su izdvojena u završni dio ostavljeno je više prostora. Oblikovna norma od dvanaest kvadrata raspodijeljena je na dvije stranice na svakoj

po tri pasice sa dva kvadrata što je olakšalo čitljivost stripa. Nastavljajući se fabulom jedan na drugi, tiču se prvosvibanjskog izleta hrvatske obitelji koju čine otac, majka, sin i kćer. Ova se obitelj karakterima i međusobnim odnosima likova čini kao predložak po kojem je razvijena obitelj Glištuna Gmižića, slijedećeg Matakovićeve antijunaka. Razlozi zbog kojih su dva stripa prikazani transparentijima, čitljivijima i ostavljeni za kraj albuma, mogu se pretpostaviti u najavljivanju idućeg strip-junaka, a i pronaći u zadnjem kadru stripa koji iskorištavajući dvosmislenost riječi, aludira na zatvaranje „Panorame“. Kraj albuma sugerira zaključenost još jednog angažmana Matakovićeve produkcije.

3.3.3.3. Stripovi u „Nedjeljnoj Dalmaciji“ 1997. i 1998. godine

Strip-album „Govno“⁷⁰ iz 2011. godine sadrži trideset i pet stripova koji su 1997. i 1998. godine objavljeni u „Nedjeljnoj Dalmaciji“. Stripovi su satirično grotesknog karaktera i tematski su orjentirani na svakodnevicu u Hrvatskoj, ispodprosječan život „malog“ čovjeka, lokalne zanimljivosti i klišeje te društvene aktualnosti. Sadržajno se dotiču društveno marginalnih skupina ljudi, socijalno ugroženih bez osnovnih uvjeta života, maloumnika, narkomana, bolesnika, invalida, društvenih manjina npr. Roma i Albanaca, preljubnika, nakaza, ljudi niske inteligencije, retardiranih osoba i poimanja života u plemenu. Provlače se tabuizirane društvene pojave kao unutarobiteljsko nasilje, pedofilija, silovanje, delikvencija, alkoholiziranje djece, masturbacija. Razina degutantnosti prikaza iz stripa u strip ne opada. U maniri prethodnih stripova i sugestije naslova albuma kvadrati obiluju prikazima fekalija, tjelesnih izlučevina, smeća, bljuvotina, krvi, smrada, boli, tjelesnih iznutrica, prikazima spolnih organa, a česti su prikazi životinja koje uvriježeno izazivaju strah i gađenje kao pauci, zmije, crvi ili svinje. Od autorske motivike primjećuje se opetovano pojavljivanje drvenih nogu, japanki, prezervativa, sjekire, odsječenog prsta i kokošnjih nogu. Kod svih muških i ženskih odraslih likova vizualno su naglašeni spolni organi i erotski dijelovi tijela npr. prljavštinom i izbočenjem na hlačama u muškaraca i kapljicama ispod međunožja i predimenzioniranim bradavicama na grudima u žena. Takvi vizualni leitmotivi u kontekstu tjelesne karikaturalnosti ostvaruju antierotski učinak u domeni estetike ružnoće.

Protagonisti s društvene margine i događaj ili ulomak iz njihova života koji su stripom prikazani npr. penzioneri u iščekivanju penzije, siromašne obitelji u kojima roditelji (neinteligentni fizički nasrtljivi očevi i majke kućanice i preljubnice koje zanemaruju djecu) na sulud i ilegalan način pokušavaju riješiti problem vlastite nezaposlenosti, nabavka jestivih namirnica na deponiju, djeca koja se bave kriminalom, problemi oko neplaćenih režija ili televizijske pretplate, svi se mogu promatrati kao konkretizacije općih tema u Hrvatskoj socijalno ekonomskoj stvarnosti. Strip koji tematizira češke turiste na Jadranskoj obali počiva na uopćenoj klišeiziranoj predrasudi o odnosu hrvatskih ugostitelja i škrtih čeških turista.⁷¹ Inspiracija za strip o švercanju mesnih proizvoda iz Mađarske,⁷² pečenju

---

⁷⁰ Vidi: Mataković, Dubravko, *Govno*, urednik: Dubravko Mataković, Factum d.o.o., Osijek, 2011.

⁷¹ Vidi: gore nav. djelo, str. 34. i 35.

rakije kod kuma⁷³ i motiv svinje koja vlasniku zaprlja netom oprani auto trljajući se od njega⁷⁴ zasigurno su lokalnoga karaktera.

U većini kolekcioniranih stripova primjetan je naivni optimizam u stavu protagonista prema situaciji u kojoj se nalaze. Priglupo, optimistično i nerealno zaključivanje u pogledu na sadašnjost i viđenju budućnosti u suprotnosti je sa estetko-etičkom brutalnošću, odvratnošću i nepodnošljivošću situacije koja se razvija samo prema goremu ili srodnim varijacijama. Često spominjana sintagma o Hrvatskoj kao *raju na zemlji* u opisanom kontekstu dio je uspostavljanja paradoksa. Na takvom suprotstavljanju utemeljena je grotesknost kao glavno obilježje Matakovićeve poetike. Često prisutno izražajno sredstvo - gradualno hiperboliziranje u razvijanju situacije prema sve lošijem stadiju do razine nerealnog primjetno je u stripu o bubrežnim bolesnicima kojima doktor u tri navrata najavljuje dobre i loše vijesti od kojih dobre više nisu dobre, a zadnja loša vijest je smrtonosna.⁷⁵ Takav postupak očit je u epizodi o penzionerima koji iščekujući poštara s penzijom prvo ostanu bez struje, zatim bivaju deložirani iz stana, a završe čekajući u vlastitoj grobnici⁷⁶ ili u epizodi o bračnom paru kojeg tri puta zaustavlja policija gdje lišeni isprva vozačke dozvole pa automobila, na pitanje o mačjim očima bicikla na koji su spali muže ženi izvadi oko i pokaže policajcu.⁷⁷ U stripu o ukazanjima koji započinje pijancem koji nakon susreta s perverznom u parku umisli da mu se ukazao Sveti Ćmeljo Pustinjak Prisojski pojavljuju se agenti Mulder i Scully iz televizijske znanstveno-fantastične horor serije „Dosjei X“.⁷⁸

Konstantan izražajni postupak unutar Matakovićeve opusa je citatnost. Uz jednostavnije i kontekstualno dobro uklopljene citate primjerice likova iz „Dosjea X“, junaka poljskog crtića „Lolek i Bolek“, Marti Misterije, vlastitog strip-antijunaka Glištuna Gmižića, klasika visoke književnosti Miroslava Krležu ili djela Ivana Mažuranića „Smrt Smail-age Čengića“ inkorporirani su slabije čitljivi citati i tako ostvarena kompleksnija reciklaža. Na razini kompletnog opusa autora primjetno je ponavljanje sporednih likova npr.

---

⁷² Vidi: gore nav. djelo, str. 40. i 41.

⁷³ Vidi: Mataković, Dubravko, *Govno*, urednik: Dubravko Mataković, Factum d.o.o., Osijek, 2011, str. 48. i 49.

⁷⁴ Vidi: gore nav. djelo, str. 42. i 43.

⁷⁵ Vidi: gore nav. djelo, str. 28. i 29.

⁷⁶ Vidi: gore nav. djelo, str. 20. i 21.

⁷⁷ Vidi: gore nav. djelo, str. 36. i 37.

⁷⁸ Vidi: gore nav. djelo, str. 46. i 47. i prvi strip kvadrat na str. 56 ovog teksta

konobara i dr. Gajgera ili sporednog tekstualnog dijela vezanog uz već viđenu situaciju zaplijene televizora zbog neplaćanja pretplate.

„... samo mi ostavite te ve... taj prozor u svijet, to čudo tehnike, jedinu razbibrigu te srestvo edukacije...”⁷⁹

Izniman i netipičan oblik autoreferencijalnosti je u sporednom tekstu filaktera koji označava zvuk iz televizora u kadru kada starac i starica mole djelatnika HEP-a da im ne iskopča struju. Tekst iznenađuje, budući da se u prethodna dva kvadrata tiče izravne parodije na jezik reklama. Radi se o nasumičnom i intuitivnom referiranju na vlastite stripove u maniri surrealističkih tehnika pisanja.

„Ajaj, popite to zatvaramo! Nema ničeg! Tko je razbio šank? Nema više darovatelja bubrega! Jebemti mater, pokupi to! Ja varo na vagi? Ja? Ne možeš tu pišat! Može žvaka umjesto kusura? Voliš Hrvatsku?”⁸⁰

Kao u prethodećem opusu stripova nailazimo na recikliranje društvenih aktualnosti putem novinskih sintagmi i političkih fraza kao npr. Hrvatska – *raj na zemlji*, *djeca su naše blago*, *banana država* ili političkih aktualnosti referirajući se na specifičnu odluku ministra zdravstva Andrije Hebranga. Prisvajaju se povijesno i kontekstualno specifične pojave i motivi kao popularna digitalna igračka za djecu Tamagotchi, aktualne televizijske reklame o ulošcima, prašku za veš, Čang Šlang čaju za mršavljenje.

Kompleksnija razina citatnosti odnosi se na usvajanje različitih diskursa i njihovo parodiranje. Na odmjeren način, ne pretjeranim ismijavanjem, suptilnom, a preciznom govornom karakterizacijom autor je neprestano izgubljen među različitim jezicima u koje se uživljava. S jedne strane citira se lokalni vinkovački govor, dijalekti, urbani žargon, zvučnost stranih jezika, a s druge strane specifičnost znanstvenog, reklamnog i novinskog diskursa, nostalgičnog narativa o prošlim vremenima,⁸¹ šablonsko ponašanje te govor policajca, nastavnice,⁸² pjesnika, lokalnog primitivca ili društvenog otpadnika.

---

⁷⁹ Vidi: Mataković, Dubravko, *Govno*, urednik: Dubravko Mataković, Factum d.o.o., Osijek, 2011, str. 26.

⁸⁰ Vidi: gore nav. dj. str. 20. i drugi strip kvadrat na str. 56 ovog teksta

⁸¹ Vidi strip-kvadrata na str. 57 ovog teksta

⁸² Vidi strip-tablu na str. 55 ovog teksta

Paradoks, gradacijska hiperbola i mnogovrsne citatnosti dio su ludističke paradigme na kojem počiva izražajni koncept Matakovićevih stripova.⁸³

---

⁸³ Vidi poglavlje 3.4. *Obilježja strip stvaralaštva Dubravka Matakovića* na str. 74 ovog teksta

Kvadrat iz stripa: N.D.-21, 19. IX 1997,
album: „Govno“, str. 47

Kvadrat iz stripa: N.D.-3, 16. V 1997,
album: „Govno“, str. 20

Dva kvadrata iz stripa: N.D.-26, 24. X 1997, album: „Govno“, str. 55

Kvadrati iz stripa: N.D.-41, 13. II 1998, album: „Govno“, str. 68.

3.3.4. Glištun Gmižić

3.3.4.1. Strip-album: „Čovjek s dvije jetre“

Tijekom ponovnog angažmana u „Nedjeljnoj Dalmaciji“ od 1997. do 2000. godine nastali su humoristični porodični stripovi koji epizodalno prate stalne strip-junake – Glištuna Gmižića i njegovu obitelj; ženu Prcmilku i djecu Cmiljku, Biljku, Kaćuna i Brackana.⁸⁴ Strip je formalno podijeljen na dvije table od dvije pasice po tri kvadrata. Inspiracija za kreiranje likova obitelji Gmižić može se iščitati iz stripova rađenih za „Panoramu“ (P-49, 2. svibnja, 1996. i P-50, 16. svibnja, 1996. godine).⁸⁵ S obzirom na osobnost glavnog lika Glištuna Gmižića, neobičnost dogodovština kroz koje obitelj prolazi te poetiku crnog humora primjetan je utjecaj animirane serije „The Simpsons“ kojoj Mataković po kvaliteti ne nalazi alternative.⁸⁶

Treći Matakovićev strip-junak imena Glištun Gmižić čovjek je nezgrapne i pretile fizičke građe, odjeven u prljave hlače i potkošulju pri čemu do izražaja dolaze mišićave ruke i tetovaža nazivâ nogometnih klubova na desnoj nadlaktici. Naspram velike fizičke snage, impulzivne naravi i sklonosti fizičkim sukobima, izgled njegova lica – buljooke oči, velike uši i nos te smiješak od uha do uha – sugerira naivnu optimističnost i uvijek dobru raspoloženost. Neobrazovan, niske inteligencije, zaposlen samo u jednoj epizodi kao poštar, a inače u potrazi za poslom, novcem i hranom, često se nalazi na rubu i preko granica zakona. Suluda alternativna rješenja problema koja fantazirajući predlaže uglavnom nemaju veze s realnošću i ne vode nikuda, a ostatak ga obitelji, iako sumnjajući, slijedi. Ostali likovi ne odlikuju se karakternom posebnosti, već prate Glištunovu razinu neobrazovanosti, niske inteligencije i degutanog ponašanja. Njihovi karakteri podređeni su ostvarenju humornog efekta u slijedu scenarija te se ponekad izražavaju i ponašaju van dotad uspostavljene karakterne linije. Budući da nemaju financijskih primanja, životne namirnice pronalaze na smetlištu, neplaćaju režije, no posjeduju TV prijemnik. Većina stripova tiče se borbe oko osnovnih uvjeta života: hrane, vode, stanovanja.

---

⁸⁴ Cmiljku i Biljku ponekad imenuje kao Sliziku i Čmirtu

⁸⁵ Vidi strip-tablu na str. 61 ovog teksta

⁸⁶ Vidi: Intervju s Dubravkom Matakovićem, „Govnar smrti u raljama filmske industrije – Ciglom u glavu!“, 7. ožujka, 2012, <http://www.ribafish.com/?p=1629>, 23. listopada, 2014.

Radnja stripova dominantno je inspirirana društvenim aktualnostima te se oblikuje kao parodijska reakcija, apsurdni odgovor ili ironijski kontrapunkt. Od četrdeset i šest stripova okupljenih albumom „Čovjek s dvije jetre“ naslovi dvadeset stripova citirani su izvadci iz dnevnih novina koji se tiču aktualnih društvenih i političkih zbivanja te zanimljivosti. Radi se o konkretizaciji medijskim naslovima aktualiziranih i poopćenih stanja u društvu i događaja od državne ili političko-ekonomske važnosti, kao npr. Dan Državnosti, Međunarodni praznik rada, izjave političara i predsjednika, uvođenje PDV-a, redukcije režija, opasnost od virusa ptičje gripe, inovacije u znanosti (uzgoj ljudskih organa), pitanje zbrinjavanja nuklearnog otpada, požari na Jadranskoj obali, popularizacija etno glazbe, doba turističke sezone, vrijeme Djeda Mraza, darivanja i petardi. Dva su stripa inspirirana kino hitom iz 1997. godine „Znam što si radila prošlog ljeta“. Misaone formulacije i poopćenja u krovnoj razini naslova provedena su kroz prizmu svakodnevice obitelji Gmižić, koja balansirajući na rubu egzistencije, zakona i moralnih vrijednosti u domeni estetike ružnoće i crnog humora uspostavlja parodijsku konkretizaciju omalovažavajući i ismijavajući ozbiljnost medijski predstavljene društveno-političke problematike i aktualnosti.

U dosadašnjoj maniri likovnog rješavanja, primjetno je pretrpavanje prostora kadra sadržajem te ne razlikovanje bitnog od nebitnog. Naprotiv, bizarni detalji u pozadini imaju humorističan efekt često jači od završne poante. Poanta se uglavnom osniva na igri riječima, iskorištavanju višestrukog značenja jedne riječi, vađenjem riječi iz njihova uobičajena konteksta te oslanjanju na stilske figure, npr. na doslovno shvaćanje metaforičnog frazema *čudo od djeteta* u epizodi o opasnosti od nuklearnog otpada.⁸⁷

Uvođenjem u radnju drugih likova do izražaja dolazi Matakovićeva scenaristička vještina portretiranja različitih tipova ljudi, socijalnih kontekstâ i uživljavanje u različite jezičke diskurse. U stripu čiji se naslov tiče nepoznatosti vlasnika „Večernjeg lista“, do izražaja dolazi više različitih diskursa koji se parodiraju.⁸⁸ Jezik poučnih dokumentarnih filmova o životinjama na televiziji, suprotstavljen je priprostim izrazima Gmižića. Rečenične konstrukcije super junaka te pobjednički smijeh bizarne pojave Batmana kao zastupnika Hrvatske elektroprivrede odlikuje se odgovarajućom specifičnošću kao i parole prosvjednika na ulicama. Ismijavanje tipiziranih likova i predrasudenog priglupog mentaliteta hrvatskih policajaca ostvareno je ne samo značenjski, sadržajem njihova

---

⁸⁷ Vidi strip-table na str. 62 i 63 ovog teksta

⁸⁸ Vidi strip-table na str. 64 i 65 ovog teksta

usputnog dijaloga, već na suptilnijoj razini konstrukcijama rečenica, poretkom riječi u rečenici, besmislenim ponavljanjima dijelova rečenice i osobnim imenima.

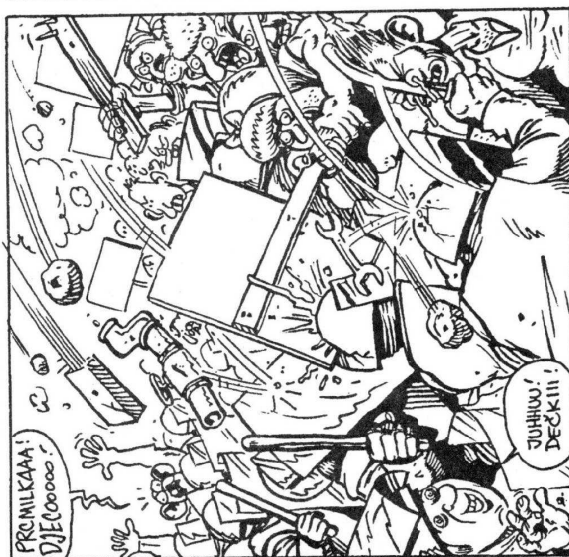

3.3.4.2. Strip-album: „Moje ime je Gmižić... Glištun Gmižić“

Album sadrži dvanaest stripova iz 2000., 2001. i 2002. godine, od kojih su tri objavljena u splitskome mjesečniku „Vox – glas poduzetne Hrvatske“. List su 2000. godine pokrenuli bivši urednici i novinari Slobodne Dalmacije,⁸⁹ a izlazio je do šestog broja iste godine.⁹⁰ Stripovi nastavljaju biti vezani uz Glištuna Gmižića i njegovu obitelj, no formalno i fabularno razlikuju se od stripova okupljenih albumom „Čovjek s dvije jetre“. Stripovi su duljine od dvije do pet tabli, dok posljednji strip u albumu „Pismo iz Kabula“ ima trinaest stranica. Raščlamba tabli nije pravilna, ne slijedi raspodjelu u pasice konstantnog broja i ujednačene veličine kvadrata. Likovno rješenje stripa uspostavljeno je na razini table, ne kvadrata kao najmanje likovne jedinice. Pri pogledu na cjelinu dobiva se dojam kompleksne zasićenosti i teške prohodnosti crtežom stripa. Naprotiv, različita veličina kvadrata, izmjena rakursa te razlamanje trenutka na više kraćih pogleda tj. kadrova, ostvarili su veću dinamiku radnje i brži ritam čitanja. U slijedu toga, manje truda je posvećeno detaljima koji su brzopotezno naznačeni. Radnja stripova inspiraciju ne nalazi nužno u društveno-političkim aktualnostima, iako su reference na pop kulturu, filmove, TV kvizove, novinske rubrike i poznate ličnosti i dalje prisutne. Često referiranje na Miroslava Krležu u strip opusu autor objašnjava odbojnošću prema svim vrstama autoritetskih konstrukcija, na nacionalnoj ili kulturnoj razini. Radnja se odvija nepredvidivim tokovima, vođenja bizarnim skretanjima, alogičnostima, ostavljajući dojam začudnosti i nevjerice. Kreativni apsurd fabule od prvog do zadnjeg kadra estetski naginje ružnome i odvratnome. Za razliku od predstavnika underground stripa na svjetskoj razini, npr. Roberta Crumba i Gilberta Sheltona, čije stripove karakterizira estetika ružnoga, odvratne scene u Matakovićevom stripu kao: jedenje izmeta, usmrđeni sendvič kojega je doktor Gajger zaboravio u Glištunovoj glavi tijekom operacije,⁹¹ izgoreno tijelo, otrgnuti udovi, smrskane glave, izbijanje očiju, rasporena utroba, kraste, kvrge, prljavština i muhe posvuda, ne ostavljaju osjećaj neugode. Simpatičan izraz lica likova te njihovo ravnodušje i netipične reakcije na povrede i gadosti koje ih okružuju ostvaruju humorističan dojam.

---

⁸⁹ Vidi: „Novinari »Slobodne Dalmacije« pokrenuli mjesečnik »Vox«“, 11. ožujka, 2000, <http://www.monitor.hr/clanci/novinari-slobodne-dalmacije-pokrenuli-mjeseceknik-vox/6517/>

⁹⁰ Vidi: <http://www.nsk.hr/ispis-rezultata/>

⁹¹ Vidi: strip „Moje ime je Gmižić, Glištun Gmižić“ u: Mataković, Dubravko, *Moje ime je Gmižić... Glištun Gmižić*, urednik: Dubravko Mataković, Ideoteh, Osijek, 2005, str. 3-6

NEVJEROJATNI GLIŠTUN GMIŽIĆ U EPIZODI: GOVNAK SMRTI

„Pismo iz Kabula“, tabla 10., strip-album: Moje ime je Gmižić... Glištun Gmižić

3.3.5. Serijal „Overkloking“ za internetski portal

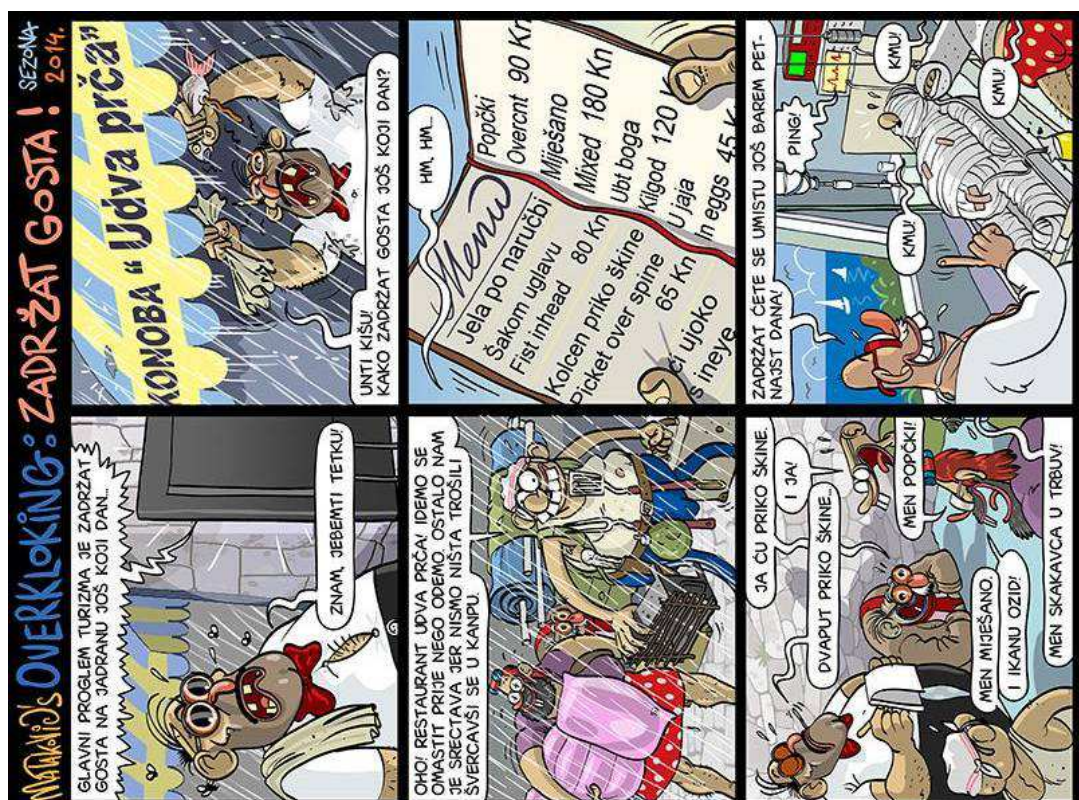
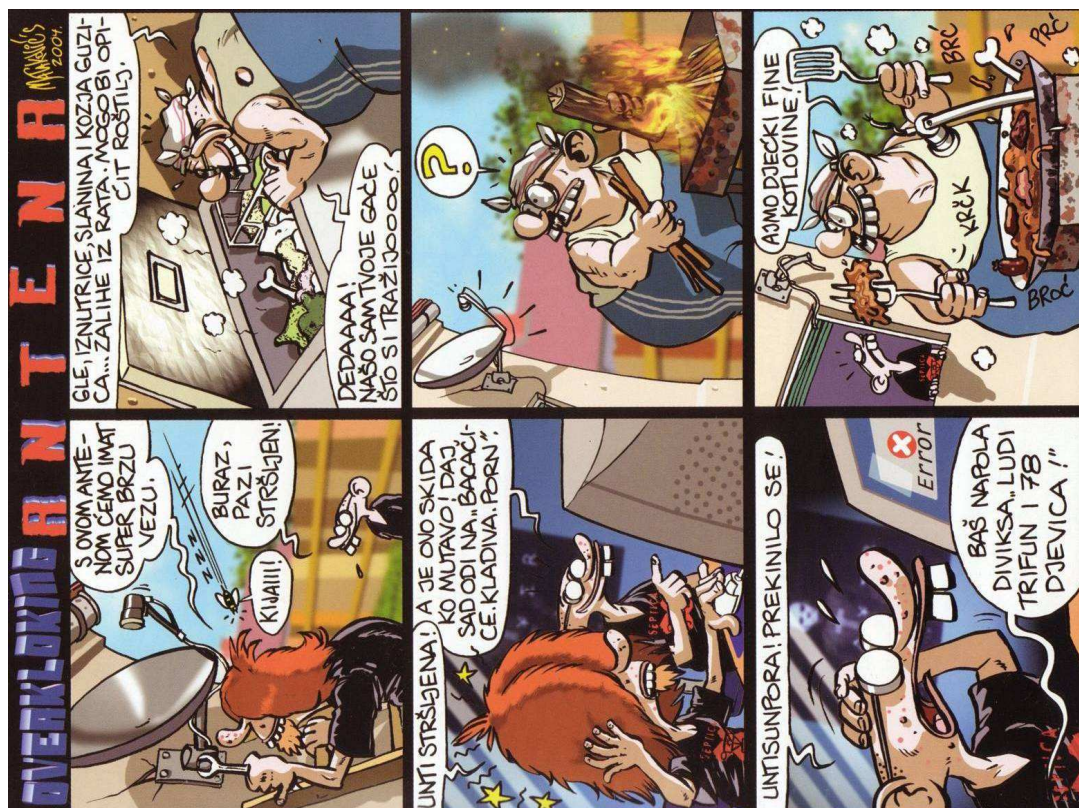
Strip-album „Overkloking“⁹² kolekcija je stripova nastalih 2004. i 2005. godine za internetski portal *net.hr* i rubriku *webcafe*. Strpovi prate dogodovštine obitelji Škakljikavdžija koju čine otac, majka, dva sina tinejđera, novorođenče Ikan i djed. Riječ *overkloking* posuđenica je od engleske riječi *overclocking* koja pripada terminologiji informacijske tehnologije i odnosi se na povećanje brzine rada procesora ili grafičke kartice kompjutera. Kako naslov sugerira velik broj stripova tiče se uznapredovale tehnologije koja se na obiteljskoj mikrorazini očituje u posjedovanju kompjutera ili satelitske televizije te jaza koji je takva tehnologizirana kućna atmosfera proizvela među mlađim i starijim generacijama. Osim što se radnja tematski dotiče tehnološki posredovane svakodnevice, dogodovština ukućana ili seksipilne susjede, većina tema sadržajno je orjentirana na uvriježeno tabuizirane motive fekalija, tjelesnih tekućina, povreda, otvorenih rana, ožiljaka, amputacija, a česti erotski motivi prožeti su također prevladavajućom estetikom ružnoće. Primjetno je oslanjanje na tipične sadržajne, izražajne elemente ostvarenja dojma nelagode i zgražanja. Beskompromisni brutalni i zasićeni likovni i jezični sadržaj ranijih stripova ovdje je oslabio, a bogata sadržajna referencijalnost, recikliranje naslijeđa te nekonvencionalnost scenarija, radnje i poante, ovdje je izostala. Radnja je formalno raspodijeljena u šest kvadrata, odnosno, tri pasice po dva kvadrata. Tekst u filakterima veći je nego u dosadašnjim autorovim stripovima. Prikazi su reducirani te oslobođeni detalja i imperativa *horror vacui*-a. Takvu promjenu poetike stripa Mataković objašnjava kao prilagodbu rezoluciji slike koju internetski portal *net.hr* podržava te honoraru koji za tjedni ritam izrade stripova dogovoren.⁹³ Kvadrat je u punom koloru rađen uz pomoć *photoshop* programa. Dok je crtež rađen ručno, *photoshop* je iskorišten u postizanju volumena tijela dodavanjem sjena, u izradi scenografije, pozadine, dubine prostora zamagljivanjem najdubljeg plana ili u postizanju realističnosti tekstura primjerice drveta ili trave. Čest je postupak kolažiranja tj. umetanja slikovnih ili fotografskih prikaza dostupnih na internetu u prikazivanju primjerice realističnog izgleda ekrana kompjutera, televizora, postera ili novina. Budući da serijal „Overkloking“ traje deset godina primjetan je utjecaj rutinske izrade na pojednostavljenje tjelesne karikature, gumenastija i lakša tijela za razliku od prijašnje posvećenosti pojedinostima.

---

⁹² Vidi: Mataković, Dubravko, „Overkloking“, vlastita naklada autora, Vinkovci, 2009.

⁹³ Vidi: „Dubravko Mataković predstavio strip-album Overkloking“, 6. veljače, 2010, http://www.osijek031.com/osijek.php?topic_id=24006

„Antena“, 2004, strip-album: „Overkloking“, str. 19

„Zadržat gosta“, 2014, [Serijal "Overkloking" na portalu net.hr](http://Serijal \)

3.3.6. Dječji strip u „Smibu“ – Super Di

U poučno-zabavnom časopisu „Smib“ za djecu od prvog do četvrtog razreda osnovne škole⁹⁴ od 1994. godine izlazi Matakovićev strip u superjunakinji Super Di. Odabir pet epizoda koje su izlazile od 2000. do 2003. godine objavljen je albumom „Čokoladne strip-table“ iz 2006. godine.⁹⁵ Epizode u veličini od deset tabli podijeljene su u pet nastavaka po dvije table rađene uz pomoć *photoshopa*. Likovi djece, simpatičnog izgleda, od kojih se djevojčica Diana izdvaja velikim očima i bujnom crnom kosom, ne nalikuju prijašnjim likovima autora. Tjelesna i facijalna karikaturalnost primjetna je jedino u prikazu odraslih negativaca. Prilagodivši se kontekstu, karakteru časopisa i publici Mataković je kreirao lik djevojčice koja je hrabra, inteligentna, pravedna, brižna, neiskvarena, omiljena među vršnjacima, voljna pomoći i uvijek na raspolaganju onima u nevolji. Svaki od stripova okupljenih albumom tiče se konkretnog problema nerealnog karaktera, npr. čudovišta iz močvare, mačka-golmana, dječaka-psa, gigatruta – lika iz video igrice te zmaja, oko kojih se formira zaplet. U oblikovanju zapleta čiji rasplet traži pomoć superjunakinje te pri prolongaciji razrješenja kroz pet nastavaka pri kraju svakog se čitatelja ostavlja u napetosti iščekivanja idućeg, očituje se autorova maštovitost i snalaženje u dječjim poučno-zabavnim narativima. U stripu „Super Di i Zmaj“ djevojčica Diana sudjelujući u *zmajadi*, natjecanju u puštanju zmajeva, naleti na pravoga zmaja koji je izgubio sposobnost riganja vatre te je zato protjeran iz svoje pokrajine. Pomažući mu na razne načine da dobije upalu grla kako bi opet mogao rigati vatru pri čemu završe čak na mjesecu, razrješenje donosi ljubavni par ptičica koje sagrađivši gnijezdo u zmajevoj kosi slučajno prouzroče riganje vatre zbog zmajeve alergije na perje. Svaki strip završava sretnim krajem i prožet je poučnim podacima, društveno ispravnim moralnim vrijednostima i korektnošću. U stripu „Super Di i zmaj“ iz 2000. godine primjetne su natruhe Matakovićeve poetike; u formiranju zapleta oko igre značenja riječi (upala grla – riganje vatre) te u usputnim besmislicama (primjerice, nagrada pobjedniku zmajade je pehar, žarulja, jogurt i vreća cementa, a drugo-plasiranom slavina za radijator) i izmišljenim apsurdnim neologizmima koji su dio doktorskog rječnika.⁹⁶

---

⁹⁴ Vidi: Smib, <http://hr.wikipedia.org/wiki/Smib>

⁹⁵ Vidi: Mataković, Dubravko, *Čokoladne strip-table*, urednik: Goran Rem, Matica hrvatska, Osijek, 2006.

⁹⁶ Na primjer: (...) „Zamjenit ću dozni prevrtač C-60X snažnijim rocanglerom B8G-2 i modificirati pliznu kuku s frutma-hoblšturckuferovim flizerom, pa ćemo pokušati ponovo...“ Vidi: gore nav. dj. str. 59.

NASTAVLJA SE

3.4. Obilježja strip stvaralaštva Dubravka Matakovića

3.4.1. Likovne karakteristike

Promatrajući likovne karakteristike Matakovićeve stripa moguće je pratiti razvitak do zrelog i ustoličenog autorskog rukopisa fokusirajući se na kvalitetu linije crteža. U ranim radovima u „Studentskom listu“ linija tušem fragilna je, lelujava, posvuda iste debljine, a potez precizan. Karikaturalan crtež tankih tijela i facijalnih ekspresija širokog dijapazona raspoloženja i tipova karaktera ostvaren je do minucioznih detalja. Ubrzo nakon takva početna crteža filigranske mreže linija i prisutne bjeline praznog prostora primjećuje se blaga mijena u crtežu, linija postaje mekša, a potez tečniji i brži, paralelno s napretkom u popunjavanju prostora kvadrata raznim sadržajem. Princip *horror vacui*-a straha od praznog prostora i ispunjavanje kadra likovnim sadržajem u kojem se značenjski ne odvađa bitno od nebitnoga te dugačkim značenjski zasićenim tekstualnim dijelovima, osnovno je obilježje Matakovićeve likovnog jezika. Vrlo često pogled na cjelinu table s obzirom na likovni izričaj ostavlja dojam eklektičnosti. Autorski likovi razlikuju se specifičnim karikaturalnim crtežom od citiranih i uvezenih likova iz drugih stripova čiji je originalan izgled, ponekad namjerno neuspješno, kopiran. Kod prikaza stvarnih ličnosti vješto su uhvaćene portretne i tjelesne karakteristike te do izražaja dolazi Mataković kao dobar karikaturist. U vizualnom ostvarenju nekih autorskih likova spojeni su različiti stilski izričaji. Primjerice, kontrast potpune karikature lica i „realistično“ ostvarenih ruku Glištuna Gmižića. U serijalu „Overkloking“ primjećujemo kolažni postupak umetanja slikovnih ili fotografskih prikaza. Kombinacija karikaturalnog i realističnog izraza doprinosi crnohumornom dojmu i ublažava ponekad zastrašujuću i degutantu motiviku često prikazanu na razmeđu naturalizma i hiperbole.

3.4.2. Sadržajne karakteristike

Tipični i uvriježeni znakovi ružnoće koji izazivaju gađenje i zgražanje redovito su naglašeni: tjelesne izlučevine (izmet, urin, sekret iz nosa, bljuvotina, slina, krv), rasporena tijela i iznutrice, rane, povrede, flasteri, bradavice, guba, ožiljci po tijelu, smeće, smrad vjetrova, svinje, zmije. Degutantne radnje često su uklopljene u sadržaj: odsijecanje prstiju, padanje novorođenčadi na pod, kopanje nosa, vađenje očiju, sjekira u lubanji do morbidnih kao masakriranje djece. U muškaraca i žena karikaturalno su naglašeni spolni i erotski dijelovi tijela. Zaokupiranost ovim motivima i radnjama sadržajne karakteristike

Matakovićeva stripa svodi pod oznaku estetike ružnoće. Takva je estetika ublažena ostvarenim humorom na jezičnoj, likovnoj i sadržajnoj razini te njihovu međusobnu odnosu. Tematski je Mataković uglavnom zaokupljen hrvatskom svakodnevicom, socijalno-ekonomskim stanjem, političkim, medijskim i pop-kulturnim aktualnim sadržajem i društvenim trendovima. Stalni nositelji radnje mogu se grupirati u četiri skupine; Mali Ivica (majka, detektiv i učiteljica), Protman (i njegova obitelj), obitelj Gmižić i obitelj Škakljikavdžija. Uočavamo kako se velik dio Matakovićeva opusa može smatrati porodičnim humorističnim stripom. Osim stalnih junaka razvijena je plejada sporednih te jednokratnih likova poglavito u kontekstu političkog i socijalno angažiranog stripa. Izuzevši strip koji izravno kritizira političke moćnike u ratnim previranjima devedesetih, ostali se stripovi tiču društvenih marginalaca čija se socijalno-ekonomska zbilja suprotstavlja njihovu poimanju iste te medijskom i političkom diskursu koji se pokazuje neprimjenjivim na mahom bijednu svakodnevicu običnog čovjeka.

3.4.3. Stilske odlike

Autorska motivika iz domene estetike ružnoće, tematiziranje tabuiziranih društvenih pojava i radnji, protagonisti sa društvene margine i dna socijalno ekonomske ljestvice, bizarna scenarijska rješenja, inkorporiranje besmisla i crni humor, Matakovića čine predstavnikom *undergrounda* u hrvatskom stripu. S obzirom na stilsko naslijeđe Matakovićev strip izričaj moguće je ponegdje opisati karakteristikama ekspresionizma, pop-arta i nadrealizma. Noćne scene obično usvajaju vizualnost grafike postižući vizualnu referencu na poetiku njemačkog ekspresionizma dinamičnih svjetlosnih kontrasta i pojačane dramatičnosti, no mekih, zaobljenih linija i obliha volumena.⁹⁷ Primjetni su pop-artistički postupci inkorporiranja masovno medijskog znakovlja pop-kulture u autorsku djelatnost: citiranjem stripova, kino hitova, tv serija, reklama, novinskog sadržaja itd. U nadrealističkoj maniri česti su iznenadni odmaci od mogućega i stvarnoga. Citirajući sadržaje i diskurse različita karaktera dolazi do sudara nespojivih konteksta. Sa fabularnog gledišta nadrealističkoj poetici pridonose učestale alogičnosti u odvijanju radnje.

---

⁹⁷ Vidi npr. strip kvadrate na str. 29, 57, 67, 68, 77 ovog teksta.

3.4.4. Odnos slike i teksta

U Matakovićeve strip stvaralaštvu odnos slike i teksta izričito je bitan te se između tih strukturnih elemenata stripa često uspostavlja ironija. U ovim radom prikazanim stripovima izdvajaju se varijante takva odnosa. Strip rađen prema pjesmi „Slovenija“ grupe „Buldožer“ osniva se na sadržajnom kontrastu slike i teksta.⁹⁸ U „Davitelj protiv davitelja“⁹⁹ naratorski tekst ispod strip kvadrata svojim karakterom, strukturom rečenica i izrazima, parodirajući psihološko kriminalistički narativ, u suprotnosti je sa karakterom prikazanih scena, karikaturalnošću, besmislenim pozadinskim elementima i detaljima koji pridonose humorističnom odmaku. Rasplet priče uspostavljen je na suludom preokretu (Perica je Ivici iskopao oči) te se tekst u filakterima završna četiri kvadrata osniva na dosjetkama - metaforičkim frazemima - vezanima uz motiv očiju i viđenja. Nerijetko se fabularni tijek neočekivano preokreće, prekida suludim zbivanjima kako bi se privelo k poanti što ostavlja dojam *ad hoc* smišljenog scenarija vođenog jezičnom dosjetkom i bizarne maštovitosti. Radnja stripova poglavito je motivirana dosjetkom ili povezanim nizom dosjetki koje se temelje na igri riječima, njihovoj zvučnosti i višesmislenosti, odnosno doslovnom čitanju metaforičnog frazema. Sličan kontrast naratorskog teksta melodramatične ljubavne priče i odvratnih scena, karikaturalnosti i crnog humora slikovnog sadržaja vidljiv je u stripu „Šta ću s ove ruke dve“.¹⁰⁰ Do izražaja u tom stripu dolazi i uloga sugestivnih elemenata onomatopejski označenih zvukova i smrada vjetrova što pokazuje simbiotski odnos slike i teksta u stripu. Matakovićeve su stripovi puni rječica kojima se dočarava atmosfera. Susrećemo ustaljene primjere imenovanja zvukova padova (tres, krš), udaraca (drok, tup), ženskih vriskova (ciič, vriiš, kra), jedenja (hrošt, mum, mljas), glasanja životinja (ćirli-ćirli) itd. do autorskih inovacija (npr. prot, trijumfir, kontaminir, zavrbr, iznes, beš).¹⁰¹ Uz vizualnu karikaturu karakterizacija likova ostvarena je i govorno, dijalektima, žargonom, lokalizmima, izrazima, konstrukcijama rečenica, oponašanjem zvučnosti nerazumljivog jezika. Slojevitost i suptilne mogućnosti koje jezik daje u uspostavi komentara i kritike, prije na strukturalnoj nego značenjskoj razini, iskorištavane su kod Matakovića što je vidljivo u usvajanju čitavih diskursa, tipova komunikacije i šablonske interakcije.¹⁰²

---

⁹⁸ Vidi strip tablu na str. 36 ovog teksta

⁹⁹ Vidi strip table na str. 16 i 17 ovog teksta

¹⁰⁰ Vidi strip table na str. 24 i 25 ovog teksta

¹⁰¹ Vidi strip tablu na str. 20 ovog teksta

¹⁰² Vidi poglavlje 3.4.5. *Ludizam* na str. 78 ovog teksta

N.D.-13, 25.VII 1997, prva četiri kvadrata, tabla B, strip-album: „Govno“, str. 33

N.D.-16, 15. VIII 1997, 1. kvadrat, tabla B, album: „Govno“, str. 39

3.4.5. Ludizam

Izražajna stilska i jezična sredstva Matakovićeve strip poetike mogla bi se podvesti pod zajednički nazivnik ludizma.¹⁰³ Na tekstualnoj razini stripa jezični ludizam oprimjeren je u čestim igrama riječima.¹⁰⁴ Radi se o nizu stilskih postupaka i figura koji se temelje na zvukovnom i/ili smisaonom poigravanju, tj. oslanjanju uglavnom na homonimiju, sinonimiju i polisemiju riječi te na pravilan sintaktički poredak. Iznevjeravanjem kontekstualno očekivane semantike ili poretka riječi semantička interpretacija nije moguća te dolazi do preosmišljavanja, udvosmišljavanja ili obesmišljavanja čitavog iskaza što ima komičan učinak. Jezični ludizam tipičan je postupak u tekstovima humorističnog karaktera.¹⁰⁵ Igre riječima podrivaju uobičajenu komunikaciju, razdvajaju označitelj i označeno te izazivaju užitak.

Čest Matakovićev ludistički postupak je citatnost. Na sadržajnoj razini primjetili smo citiranje i referiranje na likove iz područja stripa, filma, televizijskih serija, povijesnih te medijskih ličnosti globalno ili lokalno popularnih. Jedan kvadrat stripa „Čovjek bista“ izniman je primjer citiranja slikarskog stila hrvatske naive tj. Hlebinske slikarske škole.¹⁰⁶ U poigravanju diskursom superjunačkog ciklusa stripa autor usvaja stilske izričaje drugih autora te načine kadriranja i izmjene rakursa svojstvene takvoj vrsti stripa.¹⁰⁷ Na jezičkoj razini, u kontekstu citatnosti kao ludističkog postupka, osim citiranja novinskih napisa i sintagmi, uputno je govoriti o usvajanju i izmještanju čitavih diskursa, primjerice, znanstvenog, novinskog, televizijskog, lokalnog vinkovačkog govora, urbanog žargona, govora tipskih karaktera, društvenih marginalaca itd. Budući da se autor poigrava čistavim diskursima, šablonama ponašanja, interakcionim oblicima i pravilima priopćavanja V. Markasović kaže da njegov ludizam čine pragma-igre.¹⁰⁸

---

¹⁰³ Poimajući *ludizam* u umjetnosti kao pojam (uži od pojma *igre*) koji se odnosi na svjesne i voljne postupke odmicanja od stvarnosti, Vlasta Markasović razmatra ludističke postupke kao umjetničku izražajnu paradigmu u djelu Dubravka Matakovića. Vidi: Markasović, Vlasta, *Ludističke paradigme u djelima Ivana Slamniga, Vanje Radauša i Dubravka Matakovića*, 217-241, poglavlje: *Dubravko Mataković, maestro groteske*, str. 233-241, u: *Rukopis ravnice*, urednik: Goran Rem, Pannonius, Osijek, 2011.

¹⁰⁴ Vidi: Bagić, Krešimir, *Jezični ludizam*, <http://www.matica.hr/vijenac/426/Jezi%C4%8Dni%20ludizam/>

¹⁰⁵ Vidi: gore nav. tekst

¹⁰⁶ Vidi: strip „Čovjek bista“ u: Mataković, Dubravko, *Moje ime je Gmižić... Glištun Gmižić*, urednik: Dubravko Mataković, Ideoteh, Osijek, 2005, str. 35.

¹⁰⁷ Vidi npr. strip „Protman leteći milicionarac i čovjek frižider“ na str. 29, 30 i 31 ovog teksta.

¹⁰⁸ Vidi: Markasović, Vlasta, *Ludističke paradigme u djelima Ivana Slamniga, Vanje Radauša i Dubravka Matakovića*, 217-241, poglavlje: *Dubravko Mataković, maestro*

Uz igre riječima i citatnost ludističkim postupcima pripadaju na idejnoj razini autorski igralački stavovi: ironija, parodija, groteska, paradoksalnost, hiperbolizacija te konceptijski postupci kao svijet u svijetu, san u zbilji, zbilja u snu¹⁰⁹ od kojih se svi ostvaruju u Matakovićevu strip stvaralaštvu.

Imajući u vidu povijesnost umjetnosti, njene različite pravce i epohe, ludizam je bitno postmodernističko obilježje u smislu citatnosti, slabljenja jasne veze označitelja i označenog, disperznosti i performativnosti identiteta, ambivalentnosti lirskog subjekta i slično. U Matakovićevu stripu prisutne su nestalnosti i neobičnosti u konstrukcijama ličnosti strip-junaka,¹¹⁰ alogične i neočekivane promjene vizualnog identiteta lika tijekom radnje stripa,¹¹¹ medijska samosvijest (poigravanje sa zakonima kadra i planovima). Na razini scenarija i radnje ludistički postupci pokazuju se u bizarnim preokretima, alogičnostima, paradoksima, besmislu u tijeku (npr. radnja isprekidana reklamama) ili završnoj poanti radnje, paralelnim fabulama, neodvajanjem bitnog od nebitnog sadržaja i drugo.

Sve promotrene razine stvaralaštva, jezična, likovna, sadržajna i scenaristička, te ludistički postupci koji se u njima ostvaruju međusobno su uvjetovane te prožimajući se utječu na krajnji dojam. Kao rezultat Matakovićeva strip poetika pruža demistifikaciju zbilje i detronizaciju svih oblika postojećih autoriteta.

---

groteske, str. 233-241, u: *Rukopis ravnice*, urednik: Goran Rem, Pannonius, Osijek, 2011, str. 233

¹⁰⁹ Vidi: Markasović, Vlasta, *Ludističke paradigme u djelima Ivana Slamniga, Vanje Radauša i Dubravka Matakovića*, 217-241, poglavlje: *Dubravko Mataković, maestro groteske*, str. 233-241, u: *Rukopis ravnice*, urednik: Goran Rem, Pannonius, Osijek, 2011, str. 222

¹¹⁰ Primjerice, Mali Ivica koji osim što je dijete koje pohađa Osnovnu školu gdje redovno izvršava svoje obaveze, istovremeno je i kockar, narkoman, punker, ubojica, alkoholičar i sl. Ivičina majka muških i ženski vizualnih obilježja aktualizira hibridnost konstrukcije queer identiteta i relativizira društveno dominantnu binarnost rodničkih identiteta.

¹¹¹ Primjerice, alogične promjene izgleda inspektora Daneta u ovdje prikazanom stripu „Davitelj protiv davitelja“, vidi: str. 17

3.5. Komparacija sa srodnim autorima i mogućim uzorima

3.5.1. Benito Jacovitti

Talijanski strip crtač Benito Jacovitti (Termoli, 1923. – Rim, 1997.) radio je dječji, satirički, crnohumorni, politički i erotički strip. Tvorac je popularnih junaka stripa i kasnije animiranog filma; Cocco Bill (Koko Bil), Tom Ficcanaso (Tom Njuškalo), Gionni Galassia (Džoni Galaksija), Zorry Kid (Zori Kid) koji su u Jugoslaviji izlazili u brojnim strip izdanjima: „Plavi Vjesnik“, „Politikin Zabavnik“, „Stripoteka“, „Zov“, „Zov Strip“, „Strip Magazin“, „Ćao almanah“ i drugi.¹¹² Ludistička parodija vestern stripa „Koko Bil“ prvi se put pojavio u milanskim novinama „Il Giorno dei Ragazzi“ (br.1) 1957. godine, a 1961. godine počeo je izlaziti u „Plavom Vjesniku“ (od br. 368).¹¹³ Jacovitti je često navođen kao Matakovićev uzor što autor i sam ističe.¹¹⁴ Sličnost između vizualnog izričaja Jacovittija i Matakovića vidljiva je u obilježju *horror vacui-a*, pretrpavanju kadra detaljima, paralelnim događanjima, bizarnim pojedinostima i nadrealističkim pomacima. Odnos između autorâ mogao bi se promatrati i kao referiranje ili preuzimanje, budući da su primjetni isti ponavljajući gegovi kao: udaranje vratima pri ulasku u prostoriju osobe koja stoje blizu vrata, padanje novorođenčadi na pod, razbijanje boce o glavu i flasteri na tijelu. Zajedničko obilježje čine nadrealistički momenti očuđenja radnje. Na prikazanoj tabli Jacovittija¹¹⁵ alogični ili nadrealistički momenti mogu se primijetiti u drugoj pasici gdje su noga i pištolj zamijenili mjesta ili u prvom kvadratu u prikazu govorećeg bezglavog čovjeka. Iako su česte scene tučnjava, udaraca, odsječenih udova, prstiju i sl., one nisu prikazane na degutant način kao u Matakovićevim stripovima. Karikaturalnost likova s velikim nosevima i stopalima kod Jacovittija ne narušava princip vizualne uniformnosti, sklada i ravnoteže. Vladajući princip očituje se u usklađenoj figuralnosti izduženih, savitljivih, valjkastih tjelesnih volumena i primjerenih artificijelnih kružnih zamaha pokreta u velikim lukovima. *Horror vacui* ostvaren je uglavnom u skladnoj i pravilnoj raspodjeli prikazanih objekata prateći suprotstavljene smjerove dijagonala kadra i popunjavajući prazne prostore, na kraju ostvarujući dojam ornamentalnosti dvodimenzionalne površine. Princip reda i ravnoteže ne iščitava se neposredno u ostvarenju *horror vacui-a* Matakovićevih stripova.

¹¹² Vidi: Jacovitti in Yugoslavia, <http://muuta.net/CoccoBill/JacovittiYSL.html#YSL>

¹¹³ Vidi: Jacovitti in YU, Plavi Vjesnik, <http://muuta.net/CoccoBill/JacovittiYSL.html#Plavi>

¹¹⁴ Vidi: Intervju s Dubravkom Matakovićem, razgovor vodio: Aleksandar Lukić, http://www.osijek031.com/osijek.php?topic_id=25883#ixzz38sGSv9AJ

¹¹⁵ Vidi strip tablu na str. 81 ovog teksta

3.5.2. Jean-Marc Reiser

Jean-Marc Reiser (Rehon, 1941. – Paris, 1983.) jedan je od pokretača kulturnog francuskog više puta zabranjivanog underground strip izdanja „Hara-Kiri“ 1960. godine¹¹⁶ čiji je slogan bio „Glup i zloban časopis“ („Journal bête et méchant“).¹¹⁷ Osim u alternativnim, kontrakulturnim, anarhističkim, ateističkim i ljevičarskim listovima koji su se kritički opirali uspostavljenim društvenim autoritetima i poljima moći, Reiser je radio u listovima velikih izdavača.¹¹⁸ Krajem sedamdesetih godina stripovi su mu objavljivani u zagrebačkom „Poletu“ pod uredništvom Ninoslava Pavića.¹¹⁹ Riječima Zlatka Galla, ono što je Robert Crumb bio za supkulturu hipija krajem šezdesetih godina u San Franciscu, to je J.-M. Reiser bio za zagrebačku pankersku i *novovalnu* scenu krajem sedamdesetih.¹²⁰ „Bježeći od “velikih istina” i ideološke prtljage Reiser je utočište našao u “paralelnoj stvarnosti” događanja na samoj margini no ne propuštajući priliku za jezičav obračun s mitiziranim općim mjestima zapadnjačkog suvremenog društva: ekologijom, “životom na čistom zraku”, seksom, kultom mršavih i zdravih tijela, građanske idile iz predgrađa...”¹²¹ Crtački radikalni minimalizam, nenametljiva transparentnost prizora, brz potez i tanka, neuredna linija ostvareni su u maniri črčkarije ili skicozne naznake. Suprotno od zasićenog kadra, dorečenijeg crteža, čvršćeg i sigurnijeg poteza Matakovića, oba autora prepuštaju se zahtjevu ružnoće prikaza. Reiserov strip često na granici s karikaturom i geg-stripom kroz bestijalne antijunake, marginalce, degutantne „pokvarenjake“ i bizarne radnje pruža rafiniranu kritiku civilizacije i čovjeka uopće. Vulgarna, erotska, rasistička, kolonijalistička, šovinistička, mizogina, seksistička, crnohumorna, politički nekorektna obilježja suprotno normama etabliranog stripa čine Reiseru predstavnikom underground, autorskog, nekomformističkog stripa. Prema crnohumornoj morbidnosti, erotičnosti i degutantnosti prizora njegov se utjecaj može vidjeti u Matakovićevoj strip poetici. U Reiserovu stripu „Ljetna večer“¹²² i Matakovićevu stripu iz „Nedjeljne Dalmacije“ 1998. godine¹²³ primjetan

¹¹⁶ Vidi: Jean-Marc Reiser, <http://www.lambiek.net/artists/r/reiser.htm>

¹¹⁷ Vidi: Hara-Kiri (magazine), [http://en.wikipedia.org/wiki/Hara-Kiri_\(magazine\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Hara-Kiri_(magazine))

¹¹⁸ Vidi: Jean-Marc Reiser, <http://www.lambiek.net/artists/r/reiser.htm>

¹¹⁹ Ninoslav Pavić urednik je „Poleta“ od 1977. godine, god. 2=18, br. 19, vidi: <http://www.nsk.hr/ispis-rezultata/>

¹²⁰ Vidi: Gall, Zlatko, *Jean-Marc Reiser, Anarhist sa stripovne margine*, u: Reiser, Jean-Marc, *Život beštija*, (*La vie des betes*, 1981), Šareni dućan, Koprivnica, 2000, str. 70. i 71.

¹²¹ Vidi: gore nav. dj, str. 71.

¹²² Vidi: Reiser, Jean-Marc, *Život beštija*, (*La vie des betes*, 1981), Šareni dućan, Koprivnica, 2000., Str. 4-7

je isti morbidan motiv odgriženog testisa, odnosno „beštije“ koja poduzima pothvat, a lik odjeven samo u prevelike gaće iz kojih se naziru testisi gotovo je zaštitni znak Reiser a vizualni identitet njegova *okorjelog pokvarenjaka*.¹²⁴ Sličnost se primjećuje u zaokupljenosti primitivnim narodima, životom i običajima plemena u kojoj se iščitiva humor namjerno uspostavljen na kolonijalističkom pogledu prema Drugom.¹²⁵ O utjecaju i poznavanju Reiserova stvaralaštva govori i strip-tabla „Hommage a Reiser“ koju je Mataković 1994. godine objavio u strip magazinu „Patak“.¹²⁶

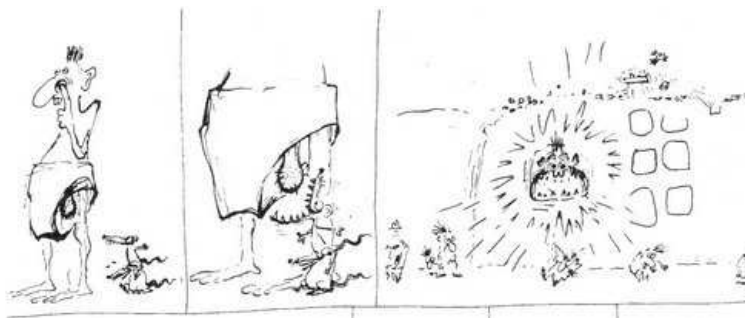
¹²³ Vidi: Mataković, Dubravko, *Govno*, urednik: Dubravko Mataković, Factum d.o.o., Osijek, 2011, str. 64. i 65.

¹²⁴ Vidi: Jean-Marc, *Život okorjelog pokvarenjaka (Gros degueulasse, 1982)*, Šareni dućan, Koprivnica, 2000.

¹²⁵ Vidi stripove: „Vatrogasno društvo“, str. 8-9, „Kupleraj“, str. 14-16, „Bijelo dugme“, str. 20, „Specijaliteti s ražnja“, str.37-39, „Mučenički posao“, str.41, „Minijaturisti“, str. 66 i druge u: Reiser, Jean-Marc, *Život na friškom zraku 3, (La vie au grand air 3, 1996)*, Šareni dućan, Koprivnica, 2002. (Napomena: Autor stripove nije naslovljavao. Naslovi stripova iznimka su hrvatskog izdanja radi lakšeg pretraživanja strip-albuma.)

¹²⁶ Vidi strip tablu na str. 85 ovog teksta

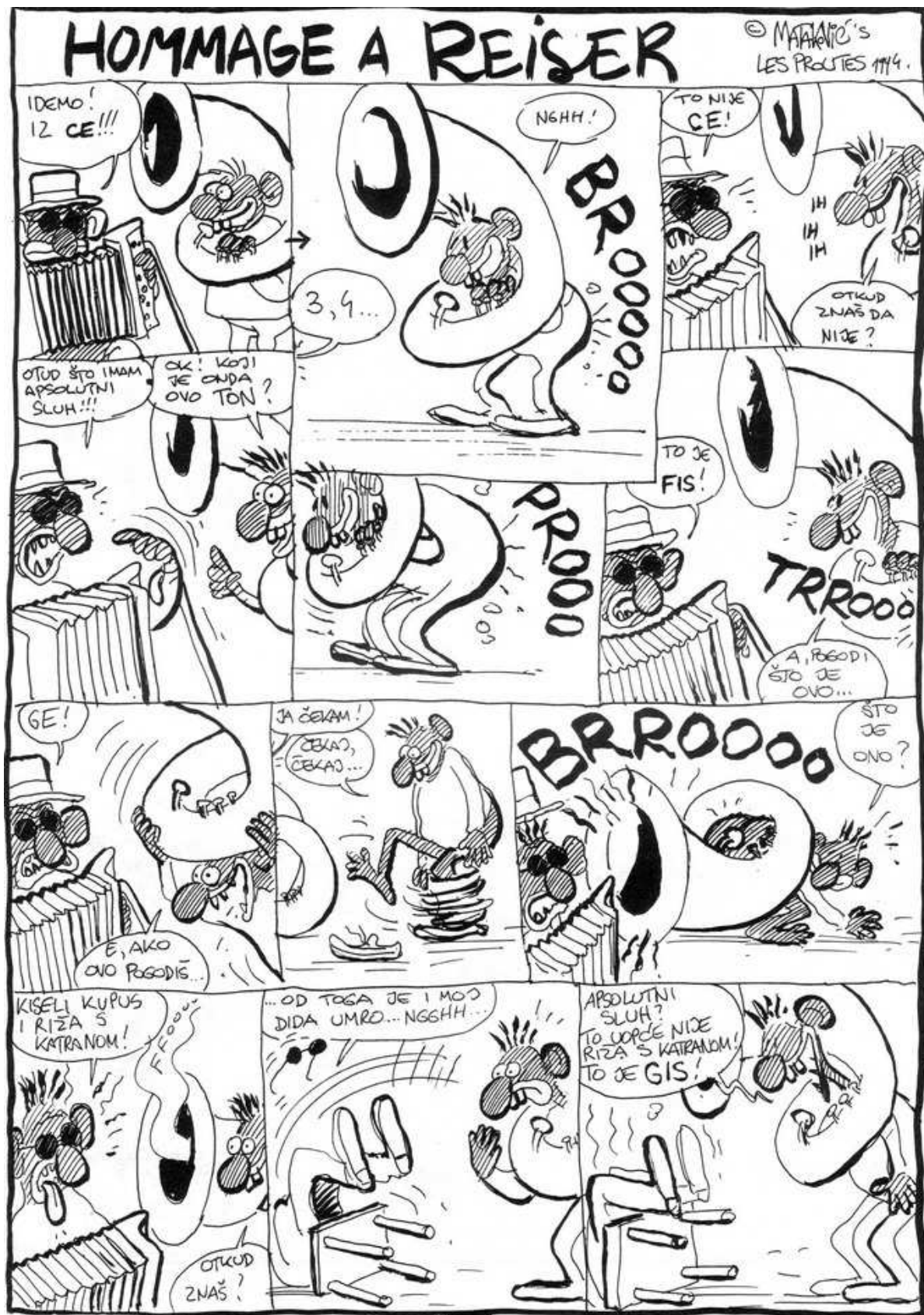
Reiser, J.-M., „Ljetna večer“, kvadrati 1. table (od 4), strip-album: „Život beštija“

ND-38, kvadrat 2. table (od 2), 17.siječnja, 1998, album: „Govno“

Reiser, J.-M., strip-tabla iz albuma: „Život okorjelog pokvarenjaka“

Mataković, Dubravko, *Hommage a Reiser*, 1994, Patak, br. 21, 1994, str. 66

3.6. Dubravko Mataković u kontekstu suvremene povijesti stripa u Hrvatskoj

Vrijeme kada Mataković dolazi na studij grafike u Zagreb, 1979. godine, vrijeme je polemiziranja oko etabliranog i alternativnog stripa¹²⁷ i teoretskog raspravljanja sintagme „treće generacije“ potaknuto pojavom autorskog stripa u omladinskim i studentskim tiskovinama tj. grupom „Novi kvadrat“ čije djelovanje 1979./1980. godine prestaje. Iako se Mataković nalazi po strani spomenute rasprave i odrednice autorskog stripa, karakteristike oba pola polemike moguće je iščitati iz njegova stvaralaštva. Matakovićevi počeci također su vezani uz omladinske i studentske listove koje karakterizira oslobođenost od komercijalnosti i zahtjeva tržišta, podređivanja uređivačkoj politici te mogućnost autorskog izričaja. Karakteristike koje ga smještaju na liniju alternativnog tj. underground stripa vidljive su stilskim obilježjima estetike ružnoće i grafizma koje je moguće dovesti u vezu s predstavnicima američkog *undergrounda* ili prvim objavljenim alternativnim stripom u Jugoslaviji „Magna Purga – Danes in nikdar več“¹²⁸ slovenskog autora Kostje Gatnika. Općenite odrednice *undergrounda* u likovnoj umjetnosti – tematiziranje društvenih tabua, društvene margine, socijalnog podzemlja i proleterijata, kritika i satira ustaljenih društvenih vrijednosti, estetska i etička provokativnost i distorzija, usvajanje ikonografije pop kulture – svojstvene su i Matakovićevim stripovima. Budući da se radi o kompletnom autoru – scenaristu i crtaču – izazito lokalno i kontekstualno referentne poetike teško je govoriti o srodnim autorskim izričajima u domaćem kontekstu. Sam ističe utjecaj prvog čitanja stripova „Novog kvadrata“ na vlastito poimanje medija stripa kao takvog. Bliskost s novokvadratovskom poetikom moguće je naslutiti u bizarnim i apsurdnim scenarističkim rješenjima i poigravanju s pretpostavkama medija u ranijoj fazi stvaralaštva odnosno

---

¹²⁷ U kontekstu rasprave *etablirani* strip odnosi se na strip koji se stabilizirao u svom izrazu, zanatski se prilagođava postojećem obrascu ili sistemu te ne propituje vlastite pretpostavke izražavanja, dok se *alternativni* strip u širokom smislu odnosi na strip koji propituje i mijenja utvrđene i stabilizirane postavke medija te se može odnositi i na dominantan tok produkcije koji će revolucionarizirati shvaćanje i tok medija samog. „Alternativni strip, shvaćen na ovaj najširi način, može da obuhvati razne, veoma uticajne konkretne istorijske fenomene kao što su američki underground strip, francuski novi strip iz sedamdesetih, tadašnji autorski talas “treća generacija” na ovim prostorima, stripove koji se pojavljuju u fanzinima itd.“ Vidi: Đukanović, Zoran, “Treća generacija” i posle - “Novi kvadrat” i ostali,

<http://www.stripovi.com/index.asp?page=column-view&ColumnID=46>

¹²⁸ Objavljen 1977. godine u Ljubljani, vidi: gore nav. djelo.

stripovima o Malom Ivicu u „Studentskom listu“ ili u parodiranju stripa stripom uočenom u stripu o Protmanu.¹²⁹

Velik dio Matakovićeve opusa nastao je za *mainstream* tiskovine i internetski portal gdje su tematika i izražajne granice stripa unaprijed postavljene bilo da se radi o političkom, socijalno angažiranom, satiričnom ili zabavno poučnom dječjem stripu. Ta činjenica kao i vezanost uz tjedni ili mjesečni ritam izrade i stalne junake stripova utječu na likovni i sadržajni izričaj te kvalitetu stripa. No, s obzirom na tematsku, scenarističku, jezičku, ludističku izražajnu autentičnost, teško je govoriti o etabliranom stripu koji nije učinio značajne pomake u mediju. Matakovićev snažan i specifičan autorski pečat održiv kroz čitav njegov opus nije se znatnije mijenjao. Stalnost izraza i angažmanski kontinuitet među čitateljstvom su mu donijeli status svojevrsne živuće *legende*.

Autorskim stripom „treće generacije“ otpočeo je fenomen transkulturacije koji se pojačao tijekom devedesetih godina motiviran ne toliko autorskom djelatnošću koliko emigracijom. Mnogi autori, članovi „Novog kvadrata“ i autori generacijski bliski Matakoviću kao, Igor Kordej (r. 1957), Danijel Žeželj (r. 1966), Darko Macan (r. 1966), Goran Parlov (r. 1967), Goran Sudžuka (r. 1969), Esad Ribić (r. 1972) ostvarili su inozemne karijere uglavnom crtajući po narudžbi ili radeći scenarije (Macan) za velike izdavačke kuće američkog, talijanskog ili francusko-belgijskog tržišta kao Marvel (SAD), Dark Horse (SAD), Vertigo/DC Comics (SAD), Bonelli (IT) Delcourt (FR). Neki su paralelno nastavili i autorsku djelatnost kao npr. Žeželj. Nasuprot tome, Matakovićeve je umjetnost komunikativna isključivo unutar nacionalnih granica i zemalja bivše Jugoslavije. Inzistirajući na autorskoj kompletnosti, Mataković je stvorio specifičan spoj jezika i slike neprenosiv u druge jezične sredine. Jezik pun lokalizama, žargona, neologizama, parodiranja diskursima, igara riječima, često je okosnica humora i radnje obično u ironijskom odnosu sa slikom. Tako isprepletena slikovno-jezična cjelina stripa ograničena je isključivo na značaj i prisutnost na domaćem i regionalnom tržištu.

---

¹²⁹ Vidi poglavlje 3.3.2. *Protman – drugi junak rane faze* ovo teksta

4. Zaključak

Matakovićev strip opus sastoji se od novinskog stripa na koji se po analogiji s obzirom na formu i namjenu nadovezuje i strip rađen za internetski portal. Unutar odrednice humorističnog stripa kojom je obuhvaćen i dječji zabavni strip, većinu opusa čini strip za odrasle karikaturalno grotesknog karaktera. Njegovi stripovi objavljeni su u tiskovinama različite namjene, ali pretežno lijeve političke orijentacije. Bili su to omladinski i studentski listovi u vrijeme socijalizma, dnevne informativno političke novine, specijalizirani kulturni i strip časopisi te nezavisno fanzinsko izdavaštvo. Sadržajno su okrenuti žestokoj kritici stanja u društvu te komentiraju i parodiraju ponajviše političke, ekonomske i kulturne društvene apsurdne.

Vežanost stripa uz tiskani medij utjecala je na njegovu kvalitetu, formalne odlike i kompleksnost. Određivanje Matakovićeve strip stvaralaštva hrvatskim *undergroundom* počiva na likovnim i sadržajnim karakteristikama te tematiziranju društvene margine i tabua u stripovima nastalima pretežito u prvoj polovici karijere. Autorsku poetiku u njenom punom izričaju odlikuje likovni eklektizam, princip *horror vacui*, estetika ružnoće i morbidnosti, crni humor te ludistički postupci u jeziku, scenariju, slikovnom sadržaju i na idejnoj razini u uporabi ironije, paradoksa, hiperbole i groteske u odnosu spram svijeta.

Od izrazite je važnosti odnos slike i teksta koji često u ironijskom i paradoksalnom spoju ima humorističan učinak. S obzirom na Matakovićevu otvorenost improvizaciji u tijeku stvaranja stripa, kreativnost izraženu u tekstu te sposobnost dobre jezične karakterizacije i uživanja u različite diskurse, humorističan efekt Matakovićevih stripova uglavnom se ne nalazi u domeni završne poante, već u tijeku radnje, sporednim zbivanjima, replikama, pozadinskim detaljima, govornoj i likovnoj besmislici, parodiranju diskursima i šablonama ponašanja koji doprinose ludističkoj pomaknutosti i od žanra humorističnog karikaturalnog stripa.

Velik broj Matakovićevih stripova rađen je s namjerom komentiranja i reagiranja na društveno političke odnose i stanje u društvu. Takva kontekstualno specifična referentnost čini ih komunikativno zatvorenima na usko vremensko razdoblje te domaću i regionalnu publiku. Nakon većeg vremenskog odmaka čini se da će njihova značenjska i humorna slojevitost, kritički naboj i psihološki učinak biti reducirani na dokument vremena i odraz stanja društva. Stripovi van okvira tjednog ritma izrade za dnevne novine ili

internetski portal i predodređene namjene, slobodnijeg su likovnog izričaja i tematskog fokusa, dotiču se univerzalnih ljudskih osobina, gluposti, slabosti i problema te je njihovo čitanje vremenski neograničeno.

5. Literatura

- Aljinović, Rudi, *Kronika jednog preuranjenog starta*, Strip revija, br, 2, prosinac 2009, glavni i odgovorni urednik: Mladen Novakovic, nakladnik: Stripforum, Zagreb, str.107
- Draginčić, Slavko, Zupan, Zdravko, *Istorija Jugoslovenskog stripa*, Forum-Marketprint, Novi Sad, 1986. i
- Dubravko Mataković, *Pterodaktiličarstvo za napredne stripofiličare*, razgovarao: Vjekoslav Đaniš, str 5-25, u: Kvadrat, časopis za strip, broj 25, 2011, Ogranak Matice hrvatske Bizovac, urednik: Vjekoslav Đaniš, str.6
- Krulčić, Veljko, *Hrvatski poslijeratni strip*, Istarska naklada, Pula, 1984.
- Macan, Darko, *Ideološko istrebljivanje korova*, str. 112-120, Strip revija, br, 2, prosinac 2009, glavni i odgovorni urednik: Mladen Novakovic, nakladnik: Stripforum, Zagreb
- Markasović, Vlasta, *Ludističke paradigme u djelima Ivana Slamniga, Vanje Radauša i Dubravka Matakovića*, 217-241, poglavlje: Dubravko Mataković, *maestro groteske*, str. 233-241, u: *Rukopis ravnice*, urednik: Goran Rem, Pannonius, Osijek, 2011.
- Mataković, Dubravko, *Čokoladne strip-table*, urednik: Goran Rem, Matica hrvatska, Osijek, 2006.
- Mataković, Dubravko, *Čovjek s dvije jetre*, Ideoteh, Osijek, 2000.
- Mataković, Dubravko, *Desmozgenes 1*, Ideoteh, Osijek, 2002.
- Mataković, Dubravko, *Desmozgenes 2*, urednik: Dubravko Mataković, Ideoteh, Osijek, 2003
- Mataković, Dubravko, *Govno*, urednik: Dubravko Mataković, Factum d.o.o., Osijek, 2011.
- Mataković, Dubravko, *Imamo les proutes*, urednik: Vjekoslav Đaniš, Ideoteh, Osijek, 1995.
- Mataković, Dubravko, *Moje ime je Gmižić... Glištun Gmižić*, urednik: Dubravko Mataković, Ideoteh, Osijek, 2005.
- Mataković, Dubravko, *Overkloking*, vlastita naklada autora, Vinkovci, 2009.
- Mataković, Dubravko, *Prot-pikčers*, urednik: Martin Grgurovac, KIC „Privlačica“ iz Privlake, 1989.
- Mataković, Dubravko, *Sabrana nedjela sada i nekada*, urednik: Zlatko Fintić, Ideoteh, Osijek, 1999
- Monografija *Tomislav Gotovac*, ur: Aleksandar Battista Ilić, Diana Nenadić, Hrvatski filmski savez i Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 2003
- Munitić, Ranko, *Strip, deveta umjetnost*, Art 9, Zagreb, 2010., str. 19 i str. 87-90
- Reiser, Jean-Marc, *Život beštija*, (*La vie des betes*, 1981), Šareni dućan, Koprivnica, 2000.
- Reiser, Jean-Marc, *Život na friškom zraku 3*, (*La vie au grand air 3*, 1996), Šareni dućan, Koprivnica, 2002.
- Reiser, Jean-Marc, *Život okorjelog pokvarenjaka*, (*Gros dégueulasse*, 1982), Šareni dućan, Koprivnica, 2000.
- Zupan, Zdravko, *66 plodnih godina*, u: Strip revija, br.4, 2010, glavni i odgovorni urednik: Mladen Novakovic, nakladnik: Stripforum, Zagreb

5.1. Internetski izvor

- Aljinović, Rudi, *Mali Ivica*, objavljeno u: *Strip revija*, br. 1, rujan 2009, <http://www.stripforum.hr/leksikon/povijest-hr-stripa/1-generacija/mali-ivica/>
- Aljinović, Rudi, *Maks i Maksić*, objavljeno u: *Strip revija*, br. 1, rujan 2009, <http://www.stripforum.hr/leksikon/povijest-hr-stripa/1-generacija/maks-i-maksic/>
- Aljinović, Rudi, *Osvrt na razdoblje 1920. – 1940.*, objavljeno u: *Strip revija*, br. 1, rujan 2009, <http://www.stripforum.hr/leksikon/povijest-hr-stripa/1-generacija/osvrt-na-razdoblje-1920-1940/>
- Aljinović, Rudi, *Zabavnik (1943. – 1945.) [4/4]*, objavljeno u: *Strip revija*, br. 7, listopad 2011, <http://www.stripforum.hr/leksikon/magazin/zabavnik-1943-1945-44/>
- Blog Krešimira Zimonića, http://z-mpi.blogspot.com/2009_10_01_archive.html
- Bagić, Krešimir, *Jezični ludizam*, <http://www.matica.hr/vijenac/426/Jezi%C4%8Dni%20ludizam/>
- Butković, Davor, *Mogu li kriminalci, propali špijuni, ustašofili i loši tajkuni zauzeti hrvatske medije?*, obj. 18. rujna, 2010, <http://www.jutarnji.hr/mogu-li-kriminalci--propali-spijuni--ustasofili-i-losi-tajkuni-zauzeti-hrvatske-medije-/887413/?pageNumber=2>,
- Butković, Lidija, *Plavi vjesnik (1954. – 1973.)*, <http://www.stripforum.hr/leksikon/magazin/plavi-vjesnik/#>
- Dubravko Mataković predstavio strip album *Overkloking*, 6. veljače, 2010, http://www.osijek031.com/osijek.php?topic_id=24006
- Dubravko Mataković, stripografija <http://www.webart.hr/matakovic/stripografija.htm>
- Đukanović, Zoran, „Treća generacija” i posle – “Novi kvadrat” i ostali, <http://www.stripovi.com/index.asp?page=column-view&ColumnID=46>
- Đukanović, Zoran, “Treća generacija” i posle – “Novi kvadrat” i ostali, 2. dio, <http://www.stripovi.com/index.asp?page=column-view&ColumnID=47>
- Đukanović, Zoran, *Ležernost saživljenog eklekticizma*, objavljeno u: *Moment* br. 3-4, Beograd, studeni, 1985, <http://www.stripovi.com/index.asp?page=column-view&ColumnID=57>
- Gall, Zlatko, *Blago Andrije Maurovića – prava poslastica za stripoljupce*, <http://www.slobodnadalmacija.hr/Kultura/tabid/81/articleType/ArticleView/articleId/150736/Default.aspx>
- *Hara-Kiri* (magazine), [http://en.wikipedia.org/wiki/Hara-Kiri_\(magazine\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Hara-Kiri_(magazine))
- Hrvatska interaktivna enciklopedija stripa, <http://comics.cro.net/zines.html>
- Intervju s Dubravkom Matakovićem, razgovor vodio: Aleksandar Lukić, http://www.osijek031.com/osijek.php?topic_id=25883#ixzz38sGSv9AJ
- Intervju s Dubravkom Matakovićem, *Govnar smrti u raljama filmske industrije*
- *Ciglom u glavu!*, 7. ožujka, 2012, <http://www.ribafish.com/?p=1629>,
- Intervju s Vjekoslavom Đanišem, *Plod ljubavi prema stripu*, razgovor vodio: Tomislav Čegir, <http://www.matica.hr/vijenac/498/Plod%20ljubavi%20prema%20stripu/>
- Ivanišević, Ivica, *Bobu bob, a protu prot*, <http://www.stomugromova.com/sto-mu-jelenskih-rogova/bobu-bob-a-protu-prot>
- Jacovitti in Yugoslavia, <http://muuta.net/CoccoBill/JacovittiYSL.html#YSL>

- Jacovitti in Yugoslavia, *Plavi Vjesnik*, <http://muuta.net/CoccoBill/JacovittiYSL.html#Plavi>
- Jean-Marc Reiser, <http://www.lambiek.net/artists/r/reiser.htm>
- *Komikaze*, <http://komikaze.hr/wiki/o-projektu/>
- Kronologija, Galerija Nova, *Andrija Maurović*, 22.12.1976.–22.1.1977, <http://www.whw.hr/download/kronologija-galerija-nova.pdf>
- *Les Humanoïdes Associés*, http://en.wikipedia.org/wiki/Les_Humano%C3%AFdes_Associ%C3%A9s
- Macan, Darko, *CROmics – A Horror Story Told With Fondness*, <http://www.ljudmila.org/stripcore/burek/croatia.htm>
- Mišak, Krešimir, *Fanzinske godine (1993-98) – 1. deo u: Strip vesti*, br. 165, god. IV, travanj 2002, <http://www.stripvesti.com/arhiva/sv-165.htm#fanzinske>
- *Nedjeljna Dalmacija*, http://en.wikipedia.org/wiki/Nedjeljna_Dalmacija
- *Novinari »Slobodne Dalmacije« pokrenuli mjesečnik »Vox«*, 11. ožujka, 2000, <http://www.monitor.hr/clanci/novinari-slobodne-dalmacije-pokrenuli-mjesechnik-vox/6517/>
- *Smib*, <http://hr.wikipedia.org/wiki/Smib>
- *Strip revija*, br. 3, ožujak, 2010, <http://www.stripforum.hr/strip-revija/br-3-ozujak-2010/>
- Vežić, Goran, *Vitezovi Shitove obale: o 'Slobodnoj Dalmaciji'*, <http://www.mediaonline.ba/ba/?ID=75>
- ZZOT: <http://www.studio-artless.hr/?q=hr/node/120>

5.2. Audio izvor:

- Audio zapis razgovora s Dubravkom Matakovićem 29.studenog 2014. u Vinkovcima

